

PREMA TEORIJI I OPERACIONALIZACIJI PROIZVODNJE JEDNAKOSTI

Toni Prug <https://orcid.org/0000-0001-5845-373X>

Docent
Filozofski fakultet
Sveučilište u Rijeci

E-mail: toni.prug@gmail.com

<https://doi.org/10.20901/an.23.04>

Izvorni znanstveni rad

Zaprimljeno: 17. 10. 2025.

Prihvaćeno: 14. 5. 2026.

Sažetak Rad uvodi proizvodnju jednakosti kao zaseban predmet istraživanja. Pokazuju se limiti standardnih ekonomskih koncepata javnih dobara i tržišnog neuspjeha, kao i limiti etabliranih komparativnih pristupa poput Esping-Andersenova indeksa dekomodifikacije koji mjeri isključivo transfere novca. Primjenom analize društvenih oblika razvija se teorija javno financiranih državnih aktivnosti kao specifičnih oblika javne systemske, egalitarne i infrastrukturne proizvodnje. Sustavi u kojima se proizvodi alociraju po kriterijima – javno zdravstvo, obrazovanje, skrb, sport, kultura, stanovanje i infrastruktura – konceptualiziraju se kao egalitarna proizvodnja koja uvodi određeni stupanj jednakosti u zadovoljavanju ciljanih potreba. Primjenom analize određenja oblika kojom je Marx za kapitalistički način proizvodnje izveo kapital, robu i eksploataciju, razvijene su nove kategorije: novčani oblik *egal*, društveni oblik proizvoda *egalitet* i stvarni mehanizam *egalitarizacije* – čime se egalitarnoj javnoj proizvodnji po prvi put pristupa kao zasebnom načinu proizvodnje s vlastitim određenim apstrakcijama. Nadovezujući se na literaturu koja borbe za jednakost smješta u zadnjih dvjesto pedeset godina, rad pokazuje da selektivnu egalitarnu javnu proizvodnju nalazimo daleko ranije, od antičkih pogrebnih društava i aztečkih gradova do srednjovjekovnih solidarnih bratovština. Operacionalizacija kroz nove agregate *egala* i *statala* te empirijska ilustracija Eurostatovim COFOG podacima za trideset europskih država (1995. – 2023.) pokazuju visoku varijabilnost nacionalnih putanja. Volumen *egala* međutim nije dostatan za procjenu egalitarnog karaktera sustava, jer mehanizmi implementacije, geografska i klasna dostupnost te prodor profitne logike u javne proizvodne lance određuju ostvarivost egalitarnih kapaciteta. Budući da su ti kapaciteti ovisni o uspješnosti domicilnih ekonomija i o strukturalno određenim nejednakostima između kapitalističkih država, egalitarna javna proizvodnja reflektira nejednakosti globalnog kapitalizma.

Ključne riječi proizvodnja jednakosti, javna proizvodnja, analiza društvenih oblika, nacionalni računi, ekonomika javnog sektora, javni proizvodni lanci.

Uvod

Uvriježeno je mišljenje da porast bogatstva zadnje stoljeće i pol dugujemo privatnoj inicijativi i kapitalističkom načinu proizvodnje, profitno motiviranoj proizvodnji roba. Rastom volumena i raznovrsnosti roba te integracijom tržišta rasli su prihodi

i kupovna moć domaćinstava. Širenje kapitalističkog načina proizvodnje je unatoč enormnom porastu sveukupnog bogatstva znatnom dijelu populacija unutar i između država donijelo različite oblike nejednakosti, destruktivne klimatske promjene i kod mnogih zemalja kontinuirano zaostajanje u mnogim aspektima. Paralelno se u dvadesetom stoljeću značajan dio bogatstva kreće proizvoditi planski, najviše od strane država, financirano porezima, s ciljevima da se određene potrebe zadovolje neposrednije, bez direktne profitne motivacije, često organizirano kroz javne službe.¹ U mnogim se sektorima i za mnoge vrste potreba, poput zdravstva, obrazovanja, skrbi, kulture, sporta, stanovanja i infrastrukture, javno financiraju aktivnosti čiji se rezultati alociraju po kriterijima. Dinamika promjena javne proizvodnje kroz povijest i njezina uloga u rastu bogatstva i društvenom razvoju pokazuju da se radi o velikim varijacijama i promjenama posebno naglašenim u zadnjih stotinjak godina.

Međutim, ono što nedostaje jest teorijski okvir za razumijevanje tih promjena. U pravilu se državne aktivnosti nazivaj potrošnjom koja rezultira javnim dobrima. Pokazat ću da se time konceptualno pogrešno obuhvaća ono što država radi i pogrešno sugerira njezin odnos s profitnim sektorima. S iznimkom direktnih transfera novca, svaka državna "potrošnja" je zapravo proizvodnja, u pravilu usluga i javnih objekata potrebnih za te usluge, te infrastrukture kao posebne kategorije. Ovdje takvu proizvodnju razlikujem od kapitalističke te je zovem javnom. Budući da se veliki dio javnih proizvoda alocira po kriterijima, zadovoljavanje određenih potreba je u značajnoj mjeri odvojeno od platežne sposobnosti individua i kućanstava. Time se u određenoj mjeri za zadovoljavanje ciljanih potreba nominalno i u praksi proizvodi jednakost. S obzirom na to da bez aktivne uloge javne proizvodnje nije zamislivo održavanje, širenje i stabiliziranje kapitalističke proizvodnje koja dominira unutar država i globalno, kapitalističku i javnu proizvodnju je potrebno razmatrati kao supostojeće i međusobno zavisne. Dodatno, za mnoge kapitalističke proizvođače država je važan kupac roba, te su stoga oni dio sustava koji ovdje nazivam javnim proizvodnim lancima. Koncept nam je potreban da se istakne kompozicija i limitirana autonomija javne proizvodnje.

Pokazat ću da aktivnosti u kojima se rezultati alociraju po kriterijima proizvode jednakost šansi i ishoda.² U najširem smislu, jednakost se ovdje odnosi na šanse i ishode u zadovoljenju potreba i osobnom razvoju, između individua, kućanstava i društvenih grupa. Šanse i ishodi pojedinca primarno su određeni lutrijom rođenja u dvije dimenzije – klasnoj poziciji unutar države i nacionalnoj državi u kojoj se osoba rađa. Globalno gledano, druga dimenzija najsnažnije definira prihode i opseg mogućnosti razvoja individua (Milanović, 2016). Unutar država se međutim podiže razina jednakosti šansi i ishoda javno financiranim sustavima poput zdravstva, školstva, skrbi, kulture, sporta, stanovanja i infrastrukture čiji se proizvodi alociraju po kriterijima. Razvijam pristup koji omogućava da ih se teorijski zahvati i prati kroz nacionalne račune, uz širi okvir proizvodnje jednakosti za potpuniju sliku i uključiti-

¹ 21.6 % je prosjek javne proizvodnje (uprava, zdravstvo, školstvo, skrb, itd.), dok je sveukupan udio države u BDP-u u 2021. godini 38.8 %. Vidi (OECD, 2023: 154, 146).

² Za povezanost šansi i ishoda u sferi prihoda i bogatstva te utjecaj na mogućnosti osobnog razvoja, vidi (Atkinson, 2015: 9–14; Corak, 2013; J. M. V. Davis i Mazumder, 2026; Narayan i dr., 2018).

vanje nemonetarnih pokazatelja. Nakon uvoda slijedi makro pregled problematike u kojem kritički razmatram postojeće pristupe te uvodim analizu društvenih oblika. Proizvodnju jednakosti konstruiram kao predmet istraživanja te ukazujem na primjere iz mnogih povijesnih perioda. Umjesto da jednakost promatramo na tipičan način kao rezultat redistribucije ili smanjenja nejednakosti, analizom određenja društvenih oblika razvijam konceptualni aparat za razlikovanje različitih načina proizvodnji i sagledavanje promjena njihove kompozicije. Nakon toga izlažem operacionalizaciju analize oblika na aktivnosti države, razvijam nove agregate javne proizvodnje *statal*, *egal* i *infratal* te prva dva empirijski ilustriram koristeći Eurostatove COFOG podatke za trideset europskih država (1995. – 2023.).

Makro pregled problematike: kritika postojećih pristupa

U standardima nacionalnog računovodstva, doprinos javno financiranih državnih aktivnosti BDP-u računa se kao ukupni zbroj troška. Premda nema zasebnog teorijskog tretmana rezultata proizvodnje, već svi akteri proizvode dobra i usluge, specifičnost državnih aktivnosti se donekle prepoznaje kroz institucionalnu i sektorsku kategorizaciju proizvođača te kroz neke proizvodne karakteristike.³ U ekonomskoj teoriji dominira koncept javnih dobara koji se često na drugačiji način koristi u popularnom govoru. Konstrukcija javnih dobara kreće neoklasičnim mikro-ekonomskim pristupom od strane potrošnje i subjektivnog, individualnog poimanja korisnosti onoga što se konzumira. Koncept je rezerviran za vrste proizvoda kod kojih se individue ne mogu isključiti iz konzumacije (neisključivost) te kod kojih konzumiranje jedne osobe ne umanjuje konzumiranje drugih, tj. proizvod se ne troši individualnom konzumacijom (neiscrpivost).⁴ Tvrdi se da takvi proizvodi dovode do “tržišnog neuspjeha” te se postulira da u takvim slučajevima država proizvodi ili kupuje javna dobra i čini ih dostupnima bez plaćanja korisnika. Najčešći primjeri su svjetionik, javna rasvjeta, vojska i policija.⁵

Naslanjajući se na logiku kategorizacije javnih dobara, konceptualno se donekle mogu pokriti javni sustavi poput svih razina vlasti, vojske i policije, te donekle i sudstvo, čije su usluge ipak znatno individualno korištene i naplative kada se radi o privatnim procesima u kojima stranke snose troškova sudova. Paradoksalno, najveći javno financirani sustavi – javno zdravstvo, skrb i obrazovanje, sport i rekreacija, kultura i mediji, različiti oblici infrastrukture – ostaju izvan kategorije jer su individualno konzumirani i troše se korištenjem. Potrebe koje gotovo svi navedeni proizvodi zadovoljavaju su često zadovoljene profitnom proizvodnjom tržišno alociranih roba. Čak i kada su takve potrebe zadovoljene javnim sustavima, privatizacije ih često vraćaju u profitnu sferu. Stoga ti proizvodi nemaju karakteristike javnih dobara

³ Za institucije i sektore vidi 2. poglavlje i dijagram 2.1 (EU, 2013: 32), za definiciju opće države i razlikovanje tržišnih i netržišnih aktera, str. 420. U SNA 2008, poglavlje 4 definira institucije i sektore, dok se državom bavi poglavlje 22.

⁴ Za definiciju vidi (Kesner-Škreb, 1993), za razvoj i koncepta tržišnog neuspjeha, vidi (Bičanić i Deskar-Škrbić, 2018: 113–116).

⁵ Izvan ekonomske teorije, u zakonodavstvu postoje pravne kategorije javnih, općih i dobara od posebnog interesa poput obale, podmorja i luka, cesta, voda i šuma (Babac, 2009; Jug, 2005; Petak, 2001).

te se standardnim ekonomskim teorijama ne mogu objasniti razlozi njihova nastanka niti njihove specifičnosti (Prug i Bilić, 2024: 559–561).⁶

Problem s neoklasičnim aparatom kreće od početne točke analize i posljedica za konstrukciju agregata. Za razliku od klasične političke ekonomije koja kreće od proizvodnje i cijena u proizvodnji, neoklasika kreće iz perspektive konzumacije i individualne korisnosti. Opsežna literatura već više od stoljeća problematizira mogućnost da se iz takvog mikroekonomskog pristupa konstruira koherentan makroekonomski okvir (King, 2012; Weeks, 1989) te pokazuje da su pokušaji agregacije individualnih funkcija teorijski i empirijski sporni (Felipe i McCombie, 2013; Pasinetti i dr., 2003). Unutar neoklasičnog okvira, funkcije društvenog blagostanja i ostali utilitaristički pristupi nude specifičnu vrstu informacijskih uskih normativnih kriterija evaluacije ishoda, ali ne predstavljaju teoriju procesa kroz koje se ti ishodi proizvode.⁷ Marginalistička ekonomika blagostanja (“welfarism”) ni nakon više od stoljeća nije uspjela pridonijeti uvjerljivim zaključcima s kojima se može djelovati prema boljem društvenom stanju (Milanović, 2011: 18–25). Amartya Sen (2009) dodatno upozorava da fokusiranje analize na korisnost zanemaruje dimenzije slobode i političkog subjektiviteta. Čak i kada bi individualne korisnosti imale mjernu jedinicu, bile interpersonalno usporedive i podložne agregiranju, pristup bi ostao post-festum evaluacija već nastalih društvenih stanja, dok bi procesi javne i egalitarne proizvodnje kroz koje se ta stanja konstituiraju ostali izvan analize.

Interne disciplinarne rasprave, od politologije do ekonomike i povijesti ekonomske misli dugo pokazuju probleme standardne ekonomske definicije javnih dobara (Backhouse i dr., 2021; Malkin i Wildavsky, 1991; Sturn, 2010). U društvenim znanostima generalno ne postoji teorijski okvir i pripadajući koncepti s kojima se javno financirane aktivnosti obuhvaćaju kao proizvodnja, kako konceptualno tako i empirijski. Čak i pristupi koji se afirmativno bave državom kao proizvodnim akterom završavaju redefiniranjem ili korištenjem postojećih neadekvatnih koncepta poput javnih dobara (Mazzucato, 2024; Sekera, 2014).

Osim nepostojanja teorije s kojom se obuhvaćaju specifičnosti aktivnosti države, drugi je problem primjena kategorija poput kapitala razvijenih za profitnu, kapitalističku proizvodnju na sve druge oblike proizvodnje.⁸ Tako primjerice i u državnim aktivnostima koje nisu direktno profitno motivirane poput gradnje škola, vrtića i zdravstvenih ustanova, nerijetko čitamo o kapitalu i kapitalnim investicijama. Te su aktivnosti određene političkim procesima i planiranjem, proizvođači nisu direktno izloženi strukturalnim pritiscima natjecanja i tržišta. Proizvodni procesi značajno odudaraju od kapitalističke proizvodnje te stoga nije primjereno govoriti o kapitalu. Svako korištenje koncepta kapitala za druge društvene oblike proizvodnje zanemaruje njihove različitosti te gura specifičnosti kapitalističke proizvodnje u pozadinu, naturalizira je, čini je naizgled prirodnim stanjem stvari.

⁶ Rubne iznimke su rad Richard Musgravea na meritornim dobrima te efekti prelijevanja javno financiranih sustava poput obrazovanja, skrbi i zdravstva, od kojih koristi ima društvo u cjelini, pa stoga možemo govoriti o kolektivno konzumiranoj društvenoj dobrobiti, o specifičnoj vrsti javnog dobra (Locatelli, 2019; Oreopoulos i Salvanes, 2011; Wilkinson i Pickett, 2010: 8).

⁷ Za matematički izvedenu kritiku neoklasičnog pristupa društvenom blagostanju, uključujući obrazloženje teorema Kennetha Arrowa koji pokazuje da je agregacija jedino moguća uz prisustvo diktature, vidi (Sen, 2009: 277–281; Varoufakis, 1998: 222–225; Varoufakis i dr., 2011: 117–158, 254–288).

⁸ Ogromne su razlike u definicijama i korištenjima koncepta kapitala (Hodgson, 2014).

Sličan je problem i sa sociološkim konceptima socijalnog i kulturnog kapitala. Oni obuhvaćaju stvarno postojeće odnose moći, adresiraju važne pojave, ali to čine imputirajući ideju da kapital postoji i u onim domenama gdje kapitalistička proizvodnja nije na snazi. Direktna implikacija jest da se društveni karakter kapitalističke proizvodnje preslikava na sve odnose moći.⁹ Discipline i teorijski pravci često definiraju vlastite koncepte, no kada se isti koncept koristi za različite društvene pojave poput javne i kapitalističke proizvodnje, rade se dvije pogreške: društveni karakter kapitala projicira se na drugačije predmete istraživanja te se posljedično ukida potreba za analizom različitosti kapitalističke i javne proizvodnje (Prug, 2023: 149–152).

U manjem se dijelu srednje struje ekonomske teorije ipak otvaraju pitanja proizvodnih aktivnosti države i to na način da ih smješta u sferu političkih odluka i širih kulturnih obrazaca upravljanja zajedničkim resursima (Helm, 2011; Piketty, 2022: 156). Studije povijesti ekonomske misli dodatno pokazuju da su se teorije o granicama i volumenu javne proizvodnje kroz povijest znatno mijenjale (Backhouse, 2005; Medema, 2003) te da je za očekivati da će se mijenjati i dalje (Medema, 2009: 199). Iz povijesti razvoja javnih sustava vidljivo je da je podjela potreba na one koje se u određenom razdoblju zadovoljavaju unutar sfere kapitalističke proizvodnje i one koje zadovoljavaju javno financirani sustavi povijesno kontingentni rezultat političkih borbi (Baldwin, 1992; Piketty, 2022: 156–157; Therborn, 1983). Stoga linija podjele između kapitalističke i javne proizvodnje ne bi trebala biti izvediva iz univerzalnih ekonomskih teorija poput javnih dobara i neoklasične teorije društvene dobrobiti. Nepredvidljivost društvenih promjena koju ekonomija i politička ekonomija pokušavaju zaobići zatvaranjem svojih modela trebala bi biti ispoštovana i u teoriji (Varoufakis i dr., 2011: 270–279).

Neodređenost političke borbe je međutim pod utjecajem niza snažnih vanjskih faktora. Države su izložene geopolitici, otvorenosti ekonomije, tehnološkim promjenama i deindustrijalizaciji (Busemeyer, 2009), internacionalnoj valorizaciji njihove valute, međunarodnim ugovorima i zahtjevima kreditora, prijetnjama bijega stranog kapitala s kojima se vrši pritisak na obim i vrstu javne proizvodnje (Flassbeck i Lapavistas, 2015; Streeck, 2019), kao i sve snažnijoj strukturalnoj financijskoj podređenosti (Alami i dr., 2023; Gabor, 2021).

Inicijalni uvidi analizom društvenih oblika

Pristup koji razvijam kreće od Marxove kritike političke ekonomije i ekonomskih kategorija. Analiza društvenih oblika, ili analiza društvenog određenja oblika, skraćeni je naziv deriviran iz aspekata analize koje je Marx sam naglašavao kao važne za njegov rad (Marx, 1872/1974: 81).¹⁰ Pristup pripada literaturi koja se često naziva Novim čitanjima Marxa (*Neue Marx-Lektüre*).¹¹ Mnogi autori naglašavaju odmak

⁹ Za kritiku socijalnog kapitala i njegovo korištenje od strane Svjetske banke, vidi (Fine, 2010), a za kritiku Bourdieuovih koncepata kapitala i njihovo brisanje kritike kapitalističkih društvenih odnosa, vidi (Riley, 2017).

¹⁰ Marx je koristio niz različitih, srodnih termina za svoju metodu (Prug, 2023: 157). U prijevodi-ma Moše Pijade Marxov termin *Gesellschaftsform* je kanoniziran kao društveni oblik.

¹¹ Za kontekst i razlikovanje “tradicionalnih” i novih pristupa Marxovu radu, vidi (Ćurković, 2015b).

od tradicionalnog marksizma vođenog interesima partija i društvenih pokreta, inzistiraju na Marxovu znanstvenom pristupu te na nedovršenosti i otvorenosti Marxova rada (Fineschi, 2009; Heinrich, 2009; P. Murray, 1988).¹²

U analizi određenja oblika, fokus je na načinu na koji društva dominantno proizvode bogatstvo i na strukturalnim odrednicama i tendencijama koje iz toga proizlaze. Postavlja se pitanje kako određeni materijalni sadržaj koji predstavlja neku upotrebnu vrijednost zadobiva specifičan društveni oblik (Marx, 1872/1974: 44). Profitno motivirana proizvodnja postojala je u svim društvima u kojima je postojala razmjena i novac, no takav je cilj dugo bio u manjini, a dominirala je proizvodnja za direktno zadovoljenje potreba (Heinrich, 2015: 29). Kada proizvodnja robe sa svrhom profita, tj. viška vrijednosti¹³, postane dominantna, pojavljuje se niz strukturalnih zadatosti te tek tada možemo govoriti o kapitalističkom načinu proizvodnje i njegovu ekonomskom određenju oblika rada, sredstava za proizvodnju, rezultata proizvodnje i društvenih odnosa.¹⁴

Promišljanje kreće od proizvodnje bogatstva, ali ne od djelovanja aktera, već od toga kako dominantni način proizvodnje diktira određena ponašanja (Heinrich, 2004: 56). Klasična politička ekonomija također kreće od proizvodnje, no ona dijeli s neoklasičnim teorijama dva metodološka aspekta kojima se naturalizira društveni predmet istraživanja: različite proizvodnje sagledavaju kao jednu vrstu aktivnosti te obje kreću “od izoliranih pojedinaca i njihovih naizgled univerzalno-ljudskih strategija djelovanja kako bi zatim iz njih objasnile društvo u cjelini” (Heinrich, 2015: 53). Pristup vodi ka naturalizaciji društvenog predmeta istraživanja (Wei i Heinrich, 2011). Posljedica naturalizacije u standardnim ekonomskim pristupima je da se novac i sredstva za proizvodnju kroz cijelu povijest shvaćaju kao kapital (Heinrich, 2003/2014: 40; Marx, 1864/1977: 11), dok su državne aktivnosti potrošnja te posljedično vrsta aktivnosti koju je potrebno držati pod kontrolom u svrhu razvoja profitne proizvodnje.

U analizi društvenog i ekonomskog određenja oblika proizvodnju sagledavamo kroz različite društvene oblike proizvodnje koji se razmatraju kroz njihove *ciljeve, društvene oblike, stvarne mehanizme i rezultirajuće društvene odnose* (Prug, 2022; Smith, 1997a). Iz takve perspektive nacionalne ekonomije i globalni ekonomski poredak su društvene formacije pod dominacijom kapitalističkog načina proizvodnje i njegova pokretačkog motiva, viška vrijednosti.¹⁵ U društvenim formacijama

¹² Koji aspekt najviše čini Marxov rad znanstvenim je predmet dugih i kontinuiranih debata (Heinrich, 2025). Vidi također kritiku korištenja koncepta dijalektike (Heinrich, 2015: 45–47).

¹³ Kategorija viška vrijednosti ne postoji u klasičnom ekonomskom aparatu, no za potrebe ovog teksta, možemo je tretirati u njezinim pojavnim oblicima kamate, rente i profita, novčanim veličinama koje se u kapitalističkom načinu proizvodnje pojavljuju kao višak na kraju uspješnog proizvodnog ciklus: vlasnik zemlje dobiva rentu, financijer kamatu, a kapitalist profit.

¹⁴ Kod nekih autora se Marxova metoda naziva razvoj ili analiza oblika (Elbe, 2013). Za primjer do koje su mjere analiza i društvene određenosti oblika važni za metodu, vidi (Heinrich, 2021), posebno dodatke 3-6.

¹⁵ Koncept društvene formacije nije detaljno razrađen kod Marxa. U *Kapitalu* “nije provedena analiza konkretnih društvenih formacija koje općenito sadrže nekoliko načina različitih proizvodnje, čiji se zakoni koegzistencije i hijerarhije još moraju dakle ispitati” (Balibar, 1975: 212–213). U recentnom pregledu statusa koncepta, Burns zaključuje da je Marxova ostavština razumijevanje u kojem su--postoje različiti načini proizvodnje od kojih jedan dominira (2024: 23–24).

postoji više međusobno povezanih i zavisnih načina proizvodnje s različitim pokretačkim motivacijama i ciljevima, uključujući dodatne aktivnosti socijalne reprodukcije (Bhattacharya, 2017) i često kategorijalno nevidljiv kućanski rad bez kojih nijedno društvo ne može postojati (Vogel, 2015; Waring, 1999).¹⁶

Kapitalistički način proizvodnje obilježavaju dvije centralne karakteristike: jedini cilj proizvodnje je višak vrijednosti i proizvod se uvijek pojavljuje u društvenom obliku robe (Marx, 1865/1974: 731). Zajedničko svim robama jest da su proizvodi rada (Marx, 1872/1974: 46), a on dobiva društvenu potvrdu tek u procesu razmjene kojim se uspostavlja odnos s radom drugih proizvođača roba (Marx, 1872/1974: 75). Vrijednost se potvrđuje tek činom razmjene robe za novac. Kapital je društveni oblik koji novac i sredstva za proizvodnju zadobivaju dok cirkuliraju unutar kapitalističkog načina proizvodnje u svrhu viška, tj. samooplodnje vrijednosti. Centralni društveni oblici, kapital i roba, rezultat su ekonomskih procesa i pripadajućih ekonomskih određenja oblika.¹⁷ Racionalnost djelovanja pojedinaca, kako kapitalista, tako i radnika, proizlazi iz navedenih procesa i društvene strukture koju oni generiraju, čije ekonomsko određenje oblika radnici i kapitalisti dodatno reproduciraju svojim djelovanjem (Heinrich, 2015: 89–90). Osnova djelovanja u analizi oblika nisu “misaoni procesi pojedinaca, nego ‘društveni odnosi’ u kojima ti pojedinci stoje” (Heinrich, 2015: 54).

Ovakva analiza omogućuje prestanak naturalizacije proizvodnje te sagledavanje društvenih odnosa u koji proizvodnja postavlja pojedince. Budući da alokacija roba ovisi o platežnoj sposobnosti pojedinaca koja u kapitalističkim društvima izuzetno varira, kapitalističkim se načinom proizvodnje uvode nejednakosti u zadovoljenje potreba. Neoklasični pristup ne samo da nema koncepte društvenih oblika, ekonomskog određenja i različitih načina proizvodnje već ih zbog neoklasične metode analize u njemu i ne može biti.

Kapitalistička proizvodnja uključuje “stalno aktivnu tendenciju”, da se vrijednost robe “svede na dati društveni prosjek” putem skraćivanja vremena potrebnog za proizvodnju i smanjenjem cijene robe (Marx, 1865/1974: 732). Proizvođači se povinuju strukturalnoj zadatosti natjecanja stalnom potražnjom za što manjom cijenom ulaznih roba i povećanjem produktivnosti uvođenjem novih tehnologija. Poopćena robna proizvodnja s ciljem viška vrijednosti strukturalno generira niz nabrojanih stvarnih mehanizama, uključujući mehanizam eksploatacije radnika kao društveni odnos (Smith, 1997a: 181).

Cilj je svih kapitalističkih proizvođača uvećavanje uložene svote novca, a novac korišten u takve svrhe kruži, od proizvodnje preko distribucije do prodaje, i u tom se procesu društveni oblik novca ekonomski određuje, novac se transformira u kapital. Unutar cirkulacije kapitala, rad, predmet rada (sirovine) i sredstva za proizvodnju pojavljuju se kao roba i zadobivaju društveni oblik vrijednosti, čiji je jedini javni oblik novčana veličina. Zajedničko je svim proizvodnjama robe u svim povijesnim periodima to da roba zadovoljava neku potrebu i njezina je upotrebna vrijednost istovremeno njezina materijalna funkcija (Marx, 1857/2010: 278). U pro-

¹⁶ Marx je često koristio termin način proizvodnje, ali u širokom dijapazonu različitih objašnjenja, te se malo bavio odnosom kapitalističkog i drugih načina proizvodnje (Haldon, 2022). Costa Lapavitsas bilježi postojanje drugih načina proizvodnje unutar kapitalističke društvene formacije, ali se njima ne bavi (2004: 14).

¹⁷ U Marxovu originalu *ökonomische Formbestimmung*.

cesu ekonomskog određenja oblika proizvoda kao kapitalističke robe, funkcija robe da proizvodi višak vrijednosti postaje odvojena i autonomna od materijalne funkcije zadovoljenja neke potrebe (Rubin, 1928/1978: 40–44; Toscano, 2014: 1230). Kapitalist nikada ne proizvodi jer nešto zadovoljava potrebu, ili zato što nečemu društvo pridaje važnost, već zato što je profitabilno.

Kontraintuitivno, i u potpunosti suprotnosti od klasične i neoklasične ekonomike koje pretpostavljaju da se “ekonomsko tkivo” rađa iz svjesnih djelovanja pojedinaca, za Marxa se oblici socijalizacije događaju retroaktivno i iza naših leđa (Heinrich, 2021: 157–158). Društveno određenje oblika u kapitalističkom načinu proizvodnje nije rezultat svjesnih kolektivnih odluka, već je dominantni način proizvodnje taj koji strukturalno i ekonomski određuje oblike kao društvene. Rad biva apstrahiran od svojih stvarnih, konkretnih karakteristika te se pojavljuje kao vrijednost čiji je jedini pojavni oblik novac i cijena kao veličina vrijednosti (Heinrich, 2015: 70–72). Vrijednost robe se, kao izraz kvantitete ekonomski i društveno apstrahiranog rada, pojavljuje isključivo u novčanom obliku. Društvena validacija te vrste nije unaprijed dogovorena od strane aktera, niti od države, već je “odnos koji je strukturalno generiran u ekonomiji baziranoj na razmjeni” (Heinrich, 2021: 105). Takva monetarna teorija vrijednosti Marxa (Heinrich, 2014: 42–43; Milios i dr., 2002; P. Murray, 1993) omogućava kvantitativno praćenje tokova novca te, za ovaj rad jednako važno, sagledavanje različitih društvenih oblika javne proizvodnje preko monetarnih tokova.¹⁸

Za Marxa je proizvodnja u najširem značenju razmjena materije između čovjeka i prirode, dok je rad “svrsishodna djelatnost radi izrađivanja upotrebnih vrijednosti, radi prisvajanja prirodnih stvari za ljudske potrebe” (Marx, 1872/1974: 163–168). Primjena analize društvenih oblika pokazuje da su državne aktivnosti također proizvodnja, znatno različita od kapitalističke. Društveni oblik državnih aktivnosti nazivam krovnim konceptom *javni način proizvodnje*, njegove proizvode i akumulirana bogatstva javnim proizvodima i *javnim bogatstvima* (Prug i Žitko, 2024)¹⁹, njegove konfiguracije u kojima često nailazimo i na druge načine proizvodnje javnim proizvodnim lancima. Iako je javna proizvodnja ovisna o kapitalističkoj i njoj u znatnoj mjeri podređena, sve su bogatije kapitalističke zemlje bez iznimki značajan dio svojih resursa usmjerile u javne oblike proizvodnje.²⁰ Da bi bile uspješne, dvije su se proizvodnje, javna i kapitalistička, razvile u međusobnoj zavisnosti. Ta dva načina proizvodnje te kućanski rad formiraju kapitalističke društvene formacije. Njihovi društveni oblici rezultat su primarno ekonomskih, političkih i pravnih, ali i kulturnih određenja i procesa.²¹

¹⁸ Razumijevanje aktivnosti države ne slijedi metodu analize oblike koja je centralna za Nova čitanja. Kada primjerice Heinrich piše da sredstva za javne usluge potiču iz akumulacije kapitala te se njihovim korištenjem smanjuje masa viška vrijednosti (Heinrich, 2015: 202), nema daljnjeg promišljanja razvoja kategorija, određenja oblika i društvenih odnosa javne proizvodnje.

¹⁹ Smjernice za distributivne nacionalne račune Svjetske baze nejednakosti (WID) definiraju javno bogatstvo kao neto imovinu opće države (Alvaredo i dr., 2021) – mjeru akumuliranog javnog bogatstva koja je komplementarna, ali različita od ovdje razvijenih agregata tokova novca u javnoj proizvodnji. Praćenjem COFOG tokova moguće je sagledati i kako se udio javne proizvodnje akumulira u javno bogatstvo u WID smislu, bez gubitka uvida u flow dimenziju.

²⁰ Vidi (Aaberge i dr., 2024; Blanchet i dr., 2022: 2.1.2, 2.1.4; Piketty, 2022: 19).

²¹ Za ulogu nacionalnih kultura u izmještanju zadovoljavanja specifičnih potreba izvan direktne cirkulacije kapitala u sustave javne proizvodnje, vidi (Barnard i Peers, 2020: 505).

Javna se proizvodnja sastoji od niza sektorskih proizvodnji čiji su ciljevi zadani političkim odlukama. Specifične vrste potreba zadovoljavaju se proizvodima alociranim po društveno i politički određenim kriterijima, besplatnim u trenutku korištenja ili cijenom daleko ispod troškova proizvodnje.²² Operacionalizacija javnih proizvodnji sadrži niz stručnih i pravnih definicija proizvodnih sustava, proizvoda i njihove alokacije te se najčešće pojavljuje u različitim formama javne službe (Llena-Nozal i dr., 2022; Neergaard i dr., 2013; Prosser, 2005) i javnih institucija. Alokacija po kriterijima uvodi dozu jednakosti u zadovoljenje određenih potreba, pa tako sva djeca mogu ići u javno financirane škole, bez obzira na platežnu sposobnost roditelja. Iz toga proizlazi da takvi sustavi imaju kapacitet proizvodnje jednakosti i uvođenja društvenog odnosa egalitarizacije, čija realizacija uvelike ovisi o implementaciji.

Opseg financiranja sustava javne proizvodnje određuje se budžetima, no oni nisu autonomni. Javne su financije ovisne o poreznoj bazi i uspješnosti kapitalističke proizvodnje pojedine države te o njezinoj poziciji u internacionalnim proizvodnim lancima. Ta je ovisnost međusobna, jer bez aktivne javne proizvodnje nije zamislivo ni održavanje kapitalističke. Stoga je redoslijed “prvo kapital, pa onda porez” analitički pogrešan – Reuten i Williams (1989) pokazuju da se država i kapitalistička ekonomija razvijaju kao proturječno, ali konstitutivno jedinstvo koje se ne može svesti na jednosmjernu ovisnost javnog o profitnom sektoru. Fiskalni prostori, geografska područja na kojima se prikupljaju i upotrebljavaju sredstva za javnu proizvodnju, ne poklapaju se uvijek s državnim prostorima – nalazimo ih i na nivou gradova, regija i Europske unije.

S obzirom na to da u javnoj proizvodnji ne postoje indikatori uspjeha poput profita u kapitalističkoj proizvodnji, novčana mjerila ne mogu biti jedini pokazatelj doprinosa javnih proizvodnji društvu. Potrebne su dodatne studije mehanizama implementacije i ishoda, od geografske distribucije, pravila i procesa alokacije do razvoja adekvatnih koncepata za zamjenu koncepta produktivnosti i efikasnosti kojima bi se ukazalo na specifičnost ostvarenih ciljeva i na povećanja bogatstva koje javne proizvodnje i javna bogatstva donose. Potrebno je uključiti i studije kompozicije javnih proizvodnih lanaca. Primjerice, javne investicije igraju značajnu ulogu kod visokih medicinskih tehnologija i novih lijekova, iako se oni najčešće proizvode kapitalistički kao roba (Block i Keller, 2009; Galkina Cleary i dr., 2023; Wild i dr., 2025). Zbog visoke cijene, mogu ih priuštiti samo najbogatiji javni sustavi zdravstva. Kapitalistička proizvodnja tako limitira društveni odnos egalitarizacije za manje bogate javne sustave i velike dijelove populacije.²³ U procjeni ishoda javnih proizvodnji također je važno uzeti u obzir dodatna plaćanja od strane individualnih kućanstava²⁴ te posebno to da sustavi nerijetko imaju i svoju tamnu stranu koja se očituje u kažnjavanju, segregaciji i kontrolu dijelova populacije (Andersson i dr., 2010; Dikeç, 2007; Hess i dr., 2018; Piven i Cloward, 1972; Verdugo, 2011).

Analizom društvenog određenja oblika otvara se i mogućnost kritike indeksa dekomodifikacije Gøste Esping-Andersena (1990) i kasnijih nadogradnji Waltera Korpija i Joakima Palme (1998). Malo je poznato da se u klasifikaciju javnih izda-

²² U dijelu literature, posebno zdravstvene, koristi se termin pravičnost (*equity*), s kojim se označava da zadovoljavanje različitih potreba iziskuje drugačiji tretman individua (Cerjan-Letica, 2004).

²³ Imućniji dio populacije ih kupuje vlastitim sredstvima u sklopu privatnog zdravstva.

²⁴ Za makro preglede vidi (OECD, 2025: 275; OECD i European Commission, 2024: 145).

taka kojima se mjeri indeks dekomodifikacije ubrajaju isključivo državni transferi novca, poput mirovina, bolovanja, dječjih i drugih doplata te ponekad i dio izdataka za zdravstvo kroz osiguranja (Stephens, 2022: 709, 706–707).²⁵ Takvim se pristupom analiziraju sredstava koja se preusmjeravaju po kriterijima, s kojima se zaista ujednačavaju prihodi kućanstava. No s tim transferima kućanstva kupuju robe iz kapitalističke proizvodnje. Opsežna teorijska i empirijska literatura koja se razvila iz njihova rada zaobilazi sve sektore javne proizvodnje, uključujući i zdravstvo, školstvo, skrb, prostor, stanovanje, sport, kulturu i infrastrukturu.

Prema proizvodnji jednakosti kao predmetu istraživanja

Postojeća istraživanja nejednakosti prihoda i bogatstva te nejednake mogućnosti razvoja u pravilu promišljaju kako da se smanje postojeći indikatori nejednakosti. Rijetko se propituju strukturalne političke i ekonomske zadatosti koji proizvode nejednakosti. Fenomenu se pristupa tako da je predmet istraživanja nepoželjno stanje nejednakosti. Ponuđena rješenja su smanjenja nepoželjnih stanja, no makro kategorijalni okvir, društveni i strukturalni odnosi nisu promišljeni iz obrnute perspektive, iz perspektive jednakosti kao poželjnog društvenog fenomena koji možda već postoji u načinu na koji se bogatstvo proizvodi i alocira.²⁶ Jedan od glavnih razloga nedostatka sagledavanja iz perspektive proizvodnih sustava koji uvećavaju jednakost šansi i ishoda uvjetovan je centralnom ulogom kapitalističke proizvodnje. Tako postavljen predmet istraživanja donosi teorije, indikatore i narative koji za cilj imaju prihvatljive, reducirane i regulirane nivoe nejednakosti u okvirima što raširenijeg kapitalističkog načina proizvodnje. Rasprave se pojačavaju u periodima kada dođe do prevelikih nejednakosti, čija je prihvatljiva razina predmet normalizacije, medijski, kulturno i politički.

Iz navedenog proizlazi glavna teza ovog rada: do znanstvenog pristupa jednakosti ne može se doći isključivo fokusom na umanjivanje nejednakosti koje su strukturalni rezultat kapitalističkog načina proizvodnje bogatstva. Ako se jednakost proizvodi, tako joj treba i pristupiti, afirmativno, sa znanjem o onom što se proizvodi i o proizvodnom procesu. Često se o javnoj egalitarnoj proizvodnji govori zagovarajući dekomodifikaciju neke vrste proizvoda. Time se zagovara da se specifična vrsta potrebe prestane zadovoljavati kapitalističkom proizvodnjom i društvenim oblikom robe, no propuštaju se specificirati društveni oblici koji će zamijeniti robu i kapital. Ostajemo također bez kategorijalnog i teorijskog aparata, bez fundusa znanja koji bi znanstveno spoznajno obuhvatio vrstu proizvoda i bogatstva koji činom dekomodifikacije zadobivaju nove društvene oblike, jer gube društvene oblike kapitala i robe.

Premda je literatura koja u naslovu sadrži jednakost izuzetno obimna i pokriva sve discipline, u pravilu se o jednakosti raspravlja sagledavajući borbe određenih aktera u različitim povijesnim periodima, dok se sam koncept jednakosti iz naslova gubi i rasplinjuje (McMahon, 2023: 3). Čak i kada jednakost i njezin odnos s demokracijom imaju naglašenu ulogu, kao u latinsko-američkim ekonomskim raspravama (ECLAC, 2010), ili u sociološkim tretmanima pozitivnih efekata jednakijih društava (Dorling, 2017; Wilkinson i Pickett, 2010), nedostaje teorijski aparat za

²⁵ Vidi također listu tablica (Esping-Andersen, 1990: vi–viii, 69–71).

²⁶ Primjerice, kada studije nejednakosti sugeriraju ujednačavanja dohotka, zagovara se jednakiji pristup robama, no proizvodnja roba i dalje ostaje profitna, kapitalistička.

univerzalnije i komparativno primjenjivo razumijevanje proizvodnih procesa koji stvaraju uvjete povećane jednakosti. Jednako vrijedi i za projekt univerzalnih osnovnih usluga (UBS) kroz koji se zagovara širenje javnih usluga na širi dijapazon potreba poput transporta i telekomunikacija, opskrbe hranom i vodom (Coote i dr., 2019). Iz novih studija i centara za istraživanje nejednakosti i kapitalizma posljednjih se godina ipak pojavljuju radovi koji pokušavaju promišljati jednakost kao predmet istraživanja. Thomas Piketty tvrdi da su borbe za jednakost i obrazovanje bile ključne za ljudski napredak (2020: 3). U *Kratkoj povijesti jednakosti* on razvija povijest jednakosti kao predmet istraživanja te sagledava kako se “jednakost zaista proizvodila” kroz borbe i pokrete društvenih aktera (Piketty, 2022: 2).

Tvrdim da znanstveno razumijevanje jednakosti zahtijeva konstrukciju zasebnih predmeta istraživanja metodom koja takav postupak omogućava. Fenomen koji zahvaćam teorijom javne proizvodnje i proizvodnje jednakosti je već zabilježen kao drugačija vrsta aktivnosti sintagmom sektora ekonomije koji su “organizirani izvan tržišne logike” (Piketty, 2022: 128). Poput dekomodifikacije, opisuje se što te aktivnosti nisu. Piketty daje naslutiti da se radi o proizvodnom procesu kada piše da razvoj tih netržišnih sektora uključuje “više od same redistribucije novca” (2024).²⁷ Fokus na jednakost međutim nikako ne znači da su studije nejednakosti prihoda, bogatstva i u najširem smislu šansi i ishoda u zadovoljavanju potreba i osobnom razvoju nepotrebne. One su nužne za razumijevanje nepoželjnog stanja u koji se želi intervenirati. Međutim, porast jednakosti potrebno je zagovarati povećanjem obima i sektorske raznovrsnosti proizvodnje jednakost šansi i ishoda u zadovoljenja potreba i osobnom razvoju, a ne samo smanjivanjem neželjenih efekata dominacije kapitalističkog načina proizvodnje. Ishodi imaju i proizvodnu komponentu, ovisno o egalitarnoj javnoj proizvodnji te o regulacijama s kojima se pokušava uvesti ravnopravnost u pristupu tržištu rada.

Od rane povijesti selektivne proizvodnje jednakosti do suvremenih sustava

Borbe za jednakost i ravnopravnost nalazimo u svim povijesnim periodima. Najranije oblike solidarno financiranih oblika proizvodnje jednakosti za dijelove populacije nalazimo u pogrebnim udruženjima još od antičkog Rima te posebno u srednjem vijeku u obliku međusobne pomoći kroz cehovske i religiozne bratovštine (Benyovsky, 1998; Cordery, 2003; Puljiz, 1995). Redovnim uplatama članova stvarali su se fondovi iz kojih se solidarno financiralo zadovoljenje određenih vrsta potreba, poput liječenja ili pomoći u periodima nezaposlenosti. Javni proizvodi od najranijih dana imaju još raznovrsnije *upotrebne funkcije*. Od antičke Grčke i Rima veliki se broj javnih građevina, poput trgova, cesta, luka, vodovoda, administrativnih zgrada, kupki (*therme*), toaleta, hramova pa čak i ranih oblika javnih biblioteka, također proizvodi javno (Barton, 1989; Johnstone, 2014; Kontokosta, 2019; Rhodes, 2013).

U antičkoj se Grčkoj pojavljuju i javno financirane škole (Freeman, 1912: 124), dok se u antičkom Rimu uz postojanje javno financiranih učitelja bilježi i postojanje javno financirane arhitekture koju su izvodili “javni arhitekti” (Bonner, 1977: 22;

²⁷ Ernest Mandel razvio je srodan argument tvrdeći da fundamentalne potrebe poput zdravstva, obrazovanja i nekih vrsta hrane imaju elastičnost potražnje blisku nuli, te ih je stoga racionalnije alocirati planski i po kriterijima (Mandel, 1986: 13–15).

Frank, 1938: 837–838, 850–854). Elementi jednakosti su u ovim ranim pojavama javnog obrazovanja prisutni samo za privilegirane skupine, jer su robovi i žene bili isključeni iz društvenog života (Beck, 1964: 85–88). Društveni je karakter tih proizvodnji jednakosti stoga selektivno i limitirano egalitaran. Elemente jednakosti javnih bogatstava nailazimo i kod Azteka u 12. stoljeću, čiji je glavni grad bio organiziran na egalitarnim principima, što se posebno vidjelo kod gradnje javnih stambenih jedinica visoke kvalitete za veliki dio populacije, bez obzira na njihovo bogatstvo ili status (Graeber i Wengrow, 2021). Od 14. stoljeća nadalje u Damasku nailazimo na mrežu javnih kupki (*hammâms*) (Sibley, 2007), koje su tada prisutne i u mnogim dijelovima Europe i Azije (J. M. Murray, 2005: 78–83, 306–343).

Vojska, policija, sudovi, državna uprava i neke vrste infrastrukture, poput vodovoda, cesta, mostova, luka, najstariji su oblici javne proizvodnje. Uz djelomičnu iznimku infrastrukture koja ima specifičan geografski određen karakter sa svojstvima monopola, najveći dio tih javnih bogatstava su kolektivno konzumirana. Dodatne su iznimke sudovi i policija. Veliki dio njihove potrošnje čine individualni slučajevi u koje su uključene male grupe ljudi. Imajući u vidu da je primarna društvena funkcija nabrojanih proizvoda i sustava još od drevnih civilizacija u službi održavanja i razvijanja političko-ekonomskog poretka, klasificiram ih kao *sistemska javnu proizvodnju*. Nakon uspostavljanja nacionalnih država i kapitalističkih društvenih formacija njihov se društveni oblik znatno mijenja. Depersonalizacijom političke moći i podređivanju potrebama kapitalističkog načina proizvodnje systemska javna proizvodnja dolazi pod snažniji utjecaj ekonomskog određenja oblika.²⁸

Prve velike promjene u kompoziciji javnih bogatstava nalazimo u periodu razvoja kapitalizma. Stoljećima dugi procesi u kojima se nasilnim metodama širila kapitalistička proizvodnja i popratni rast gradova u najbogatijim zemljama dovode paralelno do rasta nivoa bogatstava, rasta nejednakosti i nezadovoljstva novostvorene radničke klase.²⁹ Kroz ulične se borbe u 19. stoljeću radnici bore za regulaciju radnog vremena, zaštitu djece i starih koji kapitalistima nisu od koristi te za bolje radne uvjete. Pod pritiskom radničkih pobuna, sindikata i njihovih tadašnjih političkih aktera, socijalističkih i komunističkih političkih partija, mnoge države uvode niz regulacija i benefita za radnike, često se pri tome koristeći dugim povijesnim praksama radničkih modela međusobne pomoći (Therborn, 1983). Ratovi i krize prve polovice 20. stoljeća te stvaranje novih socijalističkih država koje postaju prijatelja svojim drugačijim političko-ekonomskim sustavom stvaraju dodatni pritisak u bogatim kapitalističkim zemljama te povećavaju potrebu za državnim intervencijama i povećanom ulogom države (Piketty, 2022: 121–133; Therborn, 1983).

Unatoč tome što su u dvadesetom stoljeću težnje za jednakošću najeksplicitnije formulirane i izražavane kroz radničke i političke borbe, njihovi političko-ekonomski oblici, državni socijalizmi, nisu se uspjeli održati niti razviti svoj način proizvodnje koji je dominirao u njihovim društvenim formacijama.³⁰ Mada kao jedini povi-

²⁸ Za prijelaz iz ranih država u buržujске, vidi Gerstenberger (2009: 662–687).

²⁹ Za društvenu analizu tranzicije iz feudalizma u kapitalizam, vidi Čakardić (2019). Za ranu fazu nasilja stvaranja kapitalističkog načina proizvodnje vidi literaturu o engleskom zakonu o siromašnima (Elton, 1953), o krvavom sustavu pravno legaliziranog nasilja nad litalicima, siromasima i svima koji nisu htjeli raditi za nadnicu (Marx, 1872/1974: 648–657). Za periodizaciju nasilja u procesu širenja kapitalizma kroz stoljeća, vidi (Beckert, 2015; M. Davis, 2001; Linebaugh, 2002).

³⁰ Za kritiku sustava i analizu dominacije robne proizvodnje u SFRJ-u, vidi (Zovak, 2017; Žitko, 2020).

jesni primjeri sistemskog pokušaja nadilaženja kapitalizma socijalističke države ostaju nezaobilazan predmet analize, identificiranjem promišljanja i borbi za jednakost samo s tim relativno recentnim povijesnim periodom, uz ideje, borbe i prakse za više jednakosti se previše snažno vezuje krimen povijesnog neuspjeha tih projekata. Time se proučavanje jednakosti otežava i nepotrebno sužava: ako je povijest borbi i ostvarivanja veće jednakosti samo povijest socijalističkih država, sve što se u domeni jednakosti postiglo u ostatku povijesti u drugačijim društvenim formacijama i načinima proizvodnje ostaje izvan sagledavanja.

Transformiranjem znanstvenog predmeta istraživanja u jednakost, fokusom na društvene oblike jednakosti te na individualne i grupne ravnopravnosti koje se povijesno proizvode kroz borbe aktera, porazi državnih socijalizama postaju tek jedna, iako vjerojatno najvažnija, epizoda iz koje se može i treba učiti o jednakosti. Smještanjem devetnaestog i dvadesetog stoljeća u širu povijest borbi za jednakost otvara se horizont promišljanja, predmet istraživanja se proširuje i osnažuje jasnijom putanjom i dinamikom vlastitog razvoja. Važna pitanja i dileme u promišljanjima jednakosti, poput jednakost čega i između koga, smještaju se u dugi povijesni horizont. Dinamiku razvoja jednakosti ovdje sagledavam kroz kombinacije društvenih oblika proizvodnje u povijesno specifičnim društvenim formacijama.

U 20. stoljeću u bogatijim zemljama dolazi do ogromnog porasta individualno konzumirane javne proizvodnje, poput školstva, zdravstva, skrbi, kulture, sporta i stanovanja. Individualno konzumirani oblici javnih proizvoda najčešće su alocirani po društveno izbornim i političkim pregovorima definiranim kriterijima, s ciljem da se izjednači dostupnost, tj. da se oslabi veza između prihoda i pristupa zadovoljenoj ciljanih potreba. Na taj se način za svu pokrivenu populaciju izjednačava pristup zadovoljenju tih specifičnih potreba. Tada se pojavljuju i javni parkovi, trgovi te javna rekreativna i sportska igrališta koja su prije toga, kao rezultat pojave vremena oslobođenog od nužnosti rada za nadnicu, takozvane dokolice, bila privilegija bogatih. Njima se adresiraju potrebe nastale kraćenjem radnog vremena i nečistom okolinom industrijaliziranih gradova (Kraus, 2001; Pérez de Arce, 2018). Selektivna egalitarna javna proizvodnja antičkih civilizacija u novoj suvremenoj formi dobiva univerzalniji i snažniji egalitarni i solidarni društveni karakter.

U 20. stoljeću po prvi put možemo govoriti o egalitarnim javnim bogatstvima i sistemskim pokušajima javne egalitarne proizvodnje u gradovima i unutar nacionalnih država. Proizvodi se jednakost ishoda u zadovoljavanju potreba koje ti proizvodi adresiraju, ali i jednakost šansi kada se radi o potrebama koje omogućavaju funkcioniranje i razvoj individua i kućanstava kojima pripadaju, poput zdravlja, obrazovanja, stanovanja i skrbi (Weale, 1990: 479). Zadovoljavanje takvih potreba je preduvjet i da pojedinac sudjeluje na tržištu rada te tako putem nadnice dođe do prihoda. U ekonometrijskoj literaturi se javni sustavi ne sagledavaju kao druga vrsta proizvodnje, već ih se tretira kao dodatnu komponentu prihoda kućanstava³¹, dok ih se u marksističkim političko-ekonomskim radovima sagledava kao društveni trošak koji kapitalistička država podmiruje u svrhu legitimiranja sustava u cjelini (Gough, 1979; O'Connor, 2001; Offe i Keane, 1984).

³¹ O srednjoj struji ekonometrije vidi Lustig i njezin CEQ pristup: (Lustig, 2022). Za hrvatsku primjenu vidi (Inchauste i Rubil, 2017; Nguyen i Rubil, 2021). Za marksistički pristup, vidi koncept neto društvene plaće (Shaikh i Tonak, 2000).

Mada su različite političke motivacije vodile ka pokretanju suvremenih egalitarnih javnih proizvodnji, svi su sustavi nastali na nekoj vrsti solidarnih principa kojima se pokrivaju veliki dijelovi stanovništva država (Baldwin, 1992; Flora i Heidenheimer, 1981; Sigerist, 1999; Thompson, 1963: 418–429). Unatoč tome, danas nije moguće jednoznačno i nekritički govoriti o nivou solidarnosti i egalitarnosti koje uvode javni sustavi. Složenost prihodovne strane, tj. poreznih sustava i obaveznih doprinosa, geografska distribucija javne proizvodnje te složenost, hibridnost i veličina javnih sustava otežavaju znanstvenu spoznaju do koje mjere se radi o solidarnom financiranju u okvirima nacionalne države obilježene dominacijom kapitala, ili se ipak radi o solidarnosti unutar dijelova populacije koji imaju određene prihode, klasne privilegije, i žive u određenim regijama (Dobrotić i Matković, 2023; Jourmard i dr., 2013; Matković i dr., 2020).³² Dodatan izazov predstavlja posljednjih nekoliko desetljeća promjena kroz uplive profitne proizvodnje u javne sustave i promjene kriterija alokacije koji često idu na štetu najranjivijih društvenih skupina (Cordelli, 2020; Handler, 2004; Therborn, 2006: 39–40).

Primjena analize oblika na aktivnosti države: općenite i određene apstrakcije

Marx nikada nije napisao knjigu o državi inicijalno planiranu u sklopu rada na *Kapitalu* (Heinrich, 2016: 102–107). U ranim interpretacijama Marxova rada na kojima se baziralo promišljanje socijalističkih država dvadesetog stoljeća smatralo se da se preuzimanjem kontrole nad državom može nadići kapitalistički karakter društvenih formacija. U marksističkim raspravama o derivaciji države i krizi države blagostanja iz 1970-ih i 1980-ih otvara se pitanje može li država, i u kojoj mjeri, biti potencijalni agent transformacije za nadilaženje dominacije kapitala (Clarke, 1991; Holloway i Picciotto, 1978). Često se pisalo u dvostrukoj ulozi države: iz perspektive kapitala ona osigurava zdravu i obrazovanu radnu snagu, dok iz perspektive radnika država osigurava veću sigurnost i smanjuje ovisnost o kapitalu (Leonard, 1979/1983: 89–90). Kod velikog se broja autora tada pojavljuje snažno funkcionalističko objašnjenje države iz potreba kapitala. Rasprave su pokazale da se država unatoč svom kapitalističkom karakteru ne može direktno “derivirati” iz potreba kapitala, kao i to da su kako shvatiti državne aktivnosti i koje daljnje transformacije zagovarati i dalje važna politička pitanja.³³ Međutim, drugačiji tretman ipak nije uspostavljan te se u marksističkoj literaturi državni sustavi poput zdravstva i obrazovanja i dalje u pravilu tretiraju ne kao proizvodnja, već kao vrsta potrošnje.

Iz perspektive Novih čitanja država ne može biti alat za nadilaženje kapitalističkog načina proizvodnje i njegovih sistemski generiranih nejednakosti. Njezina je uloga osiguranje reprodukcije dominacije kapitala i klasnih odnosa kao neka vrsta kolektivnog kapitalista koji djeluje u interesu održanja sustava u cjelini (Heinrich,

³² Za pojavu da više klase i uspješniji dobivaju više od javnih sustava, takozvani Matejev efekt, vidi (Babić i Šučur, 2022; Stanzer, 2024). U Engleskoj je uvođenje visokih školarina po logici da je zbog Matejeva efekta bolje da svatko osobno plaća proizvelo dodatnu klasnu stratifikaciju (Callender i Mason, 2017).

³³ Za uvod u derivacijske debate o državi i literaturu vidi broj 2 časopisa 3k i (Ćurković, 2015a) – posebno vidi fusnotu 2 i rad Michaela Lebowitza. Za recentnije marksističke pristupe države, i dalje gotovo potpuno negativno nastrojene, vidi (Hunter i dr., 2023). Za nijansiranu poziciju vidi (Smith, 2024).

2015: 197–203). Mada su navedene tvrdnje u velikoj mjeri točne, primjena analize određenja oblika ukazuje na dodatne dimenzije. Kada se državne aktivnosti smješta izvan domene proizvodnje, često ih se naziva opskrbom (*provision*) te se ne govori ništa o tome kako bi takve aktivnosti mogli teorijski razumjeti Marxovom metodom.³⁴ Preskače se analiza državnih aktivnosti kao procesa određenja društvenih oblika ili kao drugačijeg načina proizvodnje, što vodi k tome da se jedva zamjećuju njihove specifičnosti, poput doprinosa jednakosti i drugačijim društvenim odnosima. S obzirom na to da su se za Marxova života državne aktivnosti svodile na sistemsku i infrastrukturnu javnu proizvodnju, te da sektori s egalitarnim kapacitetima i ishodima poput zdravstva, školstva, skrbi, sporta i kulture nisu postojali niti u natruhama (Prug, 2014: 352), ne možemo im pristupiti njegovim viđenjima pojava, već njegovom metodom analize.

Ranije smo ustanovili da dualnost funkcija – u slučaju kapitala, istovremena proizvodnja upotrebne vrijednosti i viška vrijednosti koji se pojavljuje u novčanom obliku – nije specifična za kapitalistički proces proizvodnje. Radni se proces nikada ne pojavljuje samostalno, njegov je proces uvijek društveno određen (Heinrich, 2015: 101). Proizvodnja uvijek posjeduje opisanu dualnost, razlikuju se društveni oblici, njihova određenja te stvarni mehanizmi koje oni uspostavljaju.

Državne aktivnost također proizvode upotrebne vrijednosti, no marksistička analiza često tu staje. Patrick Murray pojavu zove romantiziranjem upotrebne vrijednosti s kojom se “zaobilazi Marxov uvid o dualnom karakteru svake proizvodnje” te s kojom se stvara iluzija “da možemo imati društvo bez ikakvog konkretnog kolektivnog cilja” (P. Murray, 2016: 50). Budući da direktni cilj javnog načina proizvodnje nije višak vrijednosti te da se rezultat proizvodnje ne pojavljuje u obliku robe, otvara se niz pitanja: koji je cilj javnog načina proizvodnje, u kojim se društvenim oblicima pojavljuje materijalni sadržaj, kako dolazi do određenja oblika te koji su rezultirajući stvarni mehanizmi i društveni odnosi.

U Marxovu je pristupu nedvojbeno da se radni proces, rad i sredstva za proizvodnju mogu odvijati bez podređenosti kapitalu, bez da se pojavljuju kao oblici vrijednosti.³⁵ No sve što imamo u Marxovu radu o društvenom obliku novca jest njegova transformacija u kapital. Što s novcem s kojim se kupuje roba i pokreće radni proces koji nije kapitalistički? Iz ranije izloženog pregleda društvenog oblika novca u kapitalističkom načinu proizvodnje slijedi minimalna teza da novac u javnim proizvodnjama ne cirkulira u društvenom obliku kapitala te da nije predmet isključivo ekonomskog određenja.³⁶ Indirektni cilj državnih aktivnosti jest da omogućiti rast i širenje svojim kapitalističkim proizvođačima, ali država sama, osim kada je vlasnik robnih proizvođača (tzv. SOE, *state owned enterprises*), nema za cilj višak vrijednosti. Dodatno, jedinice javne proizvodnje rijetko se međusobno natječu. Ciljeli niz strukturalnih pritisaka, stvarnih mehanizama koje generira dominacija kapitalističkog način proizvodnje, u javnim proizvodnjama nisu na snazi, ili su na snazi na drugačiji način i u znatno smanjenom obimu. Eksploatacija, društveni odnos i

³⁴ I kod Heinricha nailazimo na termin opskrbe za jave sustave (Heinrich, 2025: 347–348).

³⁵ Kapital kao “specifični društveni oblik nije nužan preduvjet za proizvodnju; proizvodni proces kao takav nije nužno kapitalistički proces proizvodnje” (Marx, 1861/2010: 139–141).

³⁶ Teza da novac može imati društveni oblik koji nije kapital je kontroverzna te ju je potrebno detaljno razraditi polazeći od ranih rukopisa iz 1858. – 1859. i drugih tekstova u kojima Marx detaljnije izvodi transformaciju novca u kapital (Heinrich, 2021: 287–301).

stvarni mehanizam kapitalističke proizvodnje, zbog svega navedenog također ne može biti prisutna u javnim proizvodnjama na isti način. Dapače, budući da svojim radom doprinose ravnomjernije raspodijeljenom pristupu zadovoljavanju ciljanih potreba, može se postaviti teza da se radom u nekim javnim proizvodnjama uspostavlja stvarni mehanizam izjednačavanja, tj. egalitarizacije. Konceptualizacija ovog mehanizma zahtjeva poseban tretman te može pomoći u razumijevanju zašto kod pokušaja gašenja javnih zdravstvenih ustanova nerijetko dolazi do javnih protesta (Stewart i dr., 2022) dok to nikad nije slučaj s privatnim, profitnim proizvođačem.

Patrick Murray otvara prostor za promišljanje društvenih oblika javnih proizvodnji. On argumentira da je u Marxovu pristupu implicitna metoda razlikovanja općenitih i određenih apstrakcija, kategorija kojima obuhvaćamo predmet istraživanja (1988: xiii–xx, 107–135).³⁷ Marx je općenite apstrakcije poput proizvoda i proizvodnje opisao kao jezične konvencije koje omogućavaju složenije rečenice (Marx, 1857/1979: 6). S njima specificiramo tehničku funkciju procesa, no ne kažemo ništa o društvenom karakteru predmeta istraživanja. U svojoj općenitosti, općenite apstrakcije “opisuju svaki objekt na isti način i ne dozvoljavaju znanstveniku da dopre do specifičnosti objekta koji istražuje” (P. Murray, 1988: 122). Određene apstrakcije međutim nisu kategorije koje nastaju u umu znanstvenika. Kao što primjer analize kapitalističke proizvodnje pokazuje, one su rezultat društvenih i ekonomskih određenja oblika proizšlih iz društvene funkcije koju roba izvršava. Bez teorijskog sagledavanja uloge robe kao društvenog oblika kapitalističkih proizvoda i viška vrijednosti kao svrhe proizvodnje ostali bismo na nivou općenitih apstrakcija. Razmišljali bismo o proizvodnji i proizvodima.³⁸

Tablica 1. Općenite i određene apstrakcije

općenite apstrakcije (jezične konvencije)	cilj	aktivnost		rezultat		
	upotrebna vrijednost	proizvodnja	(novac)	proizvod	odnos	distribucija
analiza određenja oblika: koncepti i određene apstrakcije (rezultat društvenih i ekonomskih određenja oblika)						
koncept	cilj	način proizvodnje	novčani oblik	društveni oblik	stvarni mehanizam	
određene apstrakcije	višak vrijednosti	kapitalistički	kapital	roba	eksploatacija	platežna sposobnost

Tablica 1 prikazuje općenite i određene apstrakcije, s dva koraka u razvoju svake vrste. Na najvišem nivou apstrakcije razlikujemo cilj, aktivnost i rezultat, na nižem proizvodnju kao specifičnu aktivnost. Da bi mogao preciznije obuhvatiti predmet istraživanja, Marx je razvio koncepte društvenog oblika, načina proizvod-

³⁷ Za druge diskusije oko uloge vrste apstrakcija za Marxovu metodu, vidi (NLR Editors, 1970; Sayer, 1979).

³⁸ Za detaljnu razradu uloge općih i određenih apstrakcija u Marxovu radu, vidi (Prug, 2023: 137–162).

nje, novčanog oblika i društvenih odnosa, tj. stvarnih mehanizma kako je Tony Smith nazvao različite “strukture društvenih odnosa koje ‘određuju što se dešava’” (Smith, 1997b: 181). Daljnjom analizom je Marx došao do određenih apstrakcija kapitalističkog načina proizvodnje, viška vrijednosti, kapitala, robe i stvarnog mehanizma eksploatacije.

Tablica 2 proširuje tablicu 1 s trima javnim proizvodnjama. Za razradu analize određenja oblika javne proizvodnje ovdje nema prostora, no može se inicijalno postaviti aparat za dio određenih apstrakcija koje prikazujem u Tablici 2. Primjena zahtjeva promišljanje dodatnih određenih apstrakcija – one su u tablici označene masnim slovima. Ostali termini u Tablici 2, poput ciljeva javnih proizvodnji i načina distribucije kategorije, su koncepti na manje razvijenom nivou apstrakcije. Konstrukcija i razvoj razumijevanja određenih apstrakcija omogućava izgradnju slike o društvenoj posebnosti predmeta istraživanja.

Vojska, policija i sam sustav javne uprave predstavljaju temeljne funkcije političkih zajednica, te se stoga iz funkcije može zaključiti je cilj održavanje poretka u cjelini. Infrastruktura je korisna svim akterima, no ekonomski razvoj je postavljen kao označitelj cilja jer je najviše podređena ekonomskoj logici. Mada proizvodnja viška vrijednosti dominira, systemske i infrastrukturne javne proizvodnje su neizbježne i za egalitarizaciju, pa stoga za njih bilježim sve mehanizme, tj. eksploataciju i egalitarizaciju,

Kod sve tri vrste javne proizvodnje društveni oblik novca nazivam što bliže nazivu proizvodnje, pa tako nastaju *egal*, *statal* i *infratal*. Egalitarnu javnu proizvodnju sam malo detaljnije obrazložio u ostatku rada. Dok je njezin individualni proizvod *egalitet* u pravilu individualno konzumiran (iznimka su efekti prelijevanja, vidi fusnotu 6), systemska je proizvodnja i njezin proizvod *statalitet* najvećim dijelom konzumiran kolektivno od strane populacije u cjelini. Infrastruktura je individualno i grupno konzumirana, a često i individualno naplativa, poput vodovoda ili većine autocesta, te stoga ima specifičnu kategoriju proizvoda, *infralitet*.

Tablica 2. Određene apstrakcije i stvarni mehanizmi javnih načina proizvodnje

općenite apstrakcije (proizvodnja)	upotrebna vrijednost	proizvodnja	novac	proizvod	odnos	distribucija
analiza određenja oblika: koncepti i određene apstrakcije						
koncepti	cilj	način proizvodnje	novčani oblik	društveni oblik	stvarni mehanizam	
određene apstrakcije	višak vrijednosti	kapitalistički	kapital	roba	eksploatacija	platežna sposobnost
	reprodukcija populacije	javni egalitarni	egal	egalitet	egalitarizacija	po kriteriju
	poredak u cjelini	javni sistemski	statal	statalitet	svi mehanizmi	po kriteriju
	ekonomski razvoj	javni infrastrukturni	infratal	infralitet	svi mehanizmi	

Supostojanje više oblika javne proizvodnje pod okriljem i dominacijom cirkulacije kapitala povlači za sobom, metodološki i empirijski (država kupuje rad i sredstva kao robu), da ekonomsko određenje oblika ima utjecaj na društvene oblike i odnose u javnoj proizvodnji. Međutim, natjecanje proizvođača u reduciranju cijena i količine rada te uvođenje novih tehnologija koje zamjenjuju rad nisu prisutni u javnoj proizvodnji na način na koji su njima izloženi profitni proizvođači zbog prijetnje gubitka prihoda, ili bankrota. Stoga nije smisleno direktno preuzeti kategorije poput vrijednosti i apstraktnog rada razvijene za kapitalističku proizvodnju. Budući da se i u javnoj proizvodnji radom i sredstvima realiziraju nove upotrebne vrijednosti društvenog oblika koji nije roba, te budući da znamo monetarne veličine rada i sredstava u javnoj proizvodnji, praćenje tih tokova novca kao zasebnih agregata omogućuje specifičnu vrstu kvantitativne usporedivosti kapitalističke i javne proizvodnje čiji kvalitativni karakter tek treba istražiti. Nedostaje razumijevanje procesa društvenog određenja oblika kroz koje se konkretni rad apstrahira i pojavljuje u obliku novčanih veličina. Što su kapitalističke države bogatije, veći je i potencijalni kapacitet za javnu proizvodnju, no njezina autonomija staje na državnim granicama, dok njezini ishodi ovisе o implementacijama te nisu nužno jednoznačno emancipatorni.³⁹

Kućanstva su posebna vrsta aktivnosti s ciljem vlastite reprodukcije. Za njih ovdje ne konstruiram određene apstrakcije. Kako rad u kućanstvu nije plaćen i ne proizvodi se za drugoga, nema ni vanjskog procesa vrednovanja, niti usporedive mjerne jedinice, te ga je stoga teško integrirati. Korisni podatci su satelitski računi i slične studije u kojima nacionalni zavodi za statistiku anketama prikupljaju podatke o kućanskom radu po vrsti aktivnosti i vremenu provedenom na njima, što omogućava razne izračune, poput rasta BDP-a kada bi se takve aktivnosti plaćale. Mada proračuni drastično variraju, najkonzervativnija studija nekoliko država kućanski rad stavlja na 15 – 27 posto BDP-a (OECD, 2021).

Novi agregati javne proizvodnje: egal i statal, europske države, 1995. – 2023.

Osim infrastrukturne javne proizvodnje za koju još nemam dobar izvor usporedivih podataka, ovdje izloženi pristup se može prikazati preko novih agregata, preko tokova novca zabilježenih u nacionalnim računima. COFOG je internacionalni statistički standard klasifikacije funkcija države.⁴⁰ Deset krovnih kategorija grupiram pod sistemsku i egalitarnu javnu proizvodnju. Zasebno tretiram transfere (SocProtTr) koji su vrste socijalne zaštite, poput mirovina i raznih doplataka. Kategorije GF01-04 (Opće javne usluge, Obrana, Javni red i sigurnost te Ekonomski poslovi) zbrajam kao sistemsku javnu proizvodnju. Mada se u dijelu literature smisleno tvrdi da je ekološke limite lakše adresirati u planiranim sustavima javne proizvodnje (Koch, 2022), zaštitu okoliša, petu COFOG kategoriju za sada ostavljam izvan novih agregata, jer nisam siguran po kojoj logici bi je trebalo smjestiti. Kategorije GF06-09 (Usluge unaprjeđenja stanovanja i zajednice, Zdravstvo, Rekreacija, kultura i religija i Obrazovanje) zbrajam u agregat *egal* kao monetarni pokazatelj kapaciteta egalitarne proizvodnje. GF10, Socijalna zaštita je kombinacija transfera i usluga alocira-

³⁹ Vidi ranije spomenutu tamnu stranu javnih sustava.

⁴⁰ Za detaljniju metodologiju vidi (European Commission, 2019).

nih po kriteriju – drugi dio izvlačim i pripajam *egal*, jer se radi o proizvodu alociranom po kriteriju.⁴¹

Tablica 3. Agregati javne proizvodnje (COFOG kategorije)

Statal (sistemska)	Opće javne usluge (GF01), Obrana (GF02), Javni red i sigurnost (GF03), Ekonomski poslovi (GF04)
Egal (egalitarna)	Usluge unaprijeđenja stanovanja i zajednice (GF06), Zdravstvo (GF07), Rekreacija, kultura i religija i obrazovanje (GF09), Socijalna zaštita (GF10, samo usluge)

Podaci su iz Eurostata za trideset Europskih država, raspon dostupnih godina je 1995. – 2023.⁴² Promjene su prikazane kao prosjeci promjena među državama.

Tablica 4. Promjene 1995. – 2023.

agregat à	statal	Egal	SocProtTr
prosjeck 1995. (% BDP)	17.9	14.2	13.2
prosjeck 2023. (% BDP)	14.2	16.1	13.4
minimum (% BDP)	13.1 (2019.)	13.9 (1997.)	11.9 (2007.)
maksimum (% BDP)	17.9 (1995.)	16.8 (2020.)	15.1 (2020.)
Δ% relativna promjena, prosjeck	- 19 %	+ 15 %	+ 6 %
Δ% relativna promjena, medijan	- 22 %	+ 10 %	+ 2 %
Δ% relativna promjena, raspon	- 63 % do + 25 %	- 23 % do + 50 %	- 46 % do + 82 %

Izračun upućuje na diferencirane obrasce promjene među agregatima: statal pokazuje pad, egal rast, dok su socijalni transferi stabilni, no sa najvišom disperzijom među državama. Najveće relativne promjene između početne godine i bilo koje individualne godine su raspoređene na nekoliko zemalja. Za objašnjenja bi nam trebale studije individualnih zemalja. Irska se pojavljuje kao donji ekstrem distribucije relativnih promjena, s najvećim negativnim odstupanjima u statal i egal agregatu u odnosu na početnu godinu. S druge strane, Bugarska predstavlja gornji ekstrem distribucije, bilježeći najveće pozitivne relativne promjene u egal agregatu i socijalnim transferima.

Tablica 5. Države i godine s najvećima padom ili rastom od početne godine (1995.)

agregat	minimum			maksimum		
	GEO	godina	Δ%	GEO	godina	Δ%
statal	Irska	2022.	-65	Irska	2010.	+133
egal	Irska	2022.	-32	Bugarska	2014.	+67
SocProtTr	Irska	2022.	-50	Litva	2009.	+104

⁴¹ Proizvodni dio socijalne zaštite računam slijedeći metodu koji dokumentira državni zavod za statistiku UK-a kao zbroj usluga koje država kupi na tržištu, plaća za radnike i potrošnje na među proizvode (Proud i dr., 2016: 3.1.3) .

⁴² Podaci za Island su od 1998. godine pa je zemlja isključena samo iz izračuna Tablice 4. Promjene 1995. – 2023.

Značajne razlike su vidljive i u apsolutnim razinama BDP-a i godinama u kojima su zabilježene najniže i najviše vrijednosti agregata.

Tablica 6. Države i godine s najvišim i najnižim apsolutnim vrijednostima svakog agregata

Agregat	minimum			maksimum		
	GEO	godina	% BDP	GEO	godina	% BDP
Statal	Irska	2022.	4.90	Island	2008.	34.90
Egal	Bugarska	1997.	6.70	Danska	2009.	25.70
SocProfTr	Island	2001.	5.30	Italija	2020.	23.90

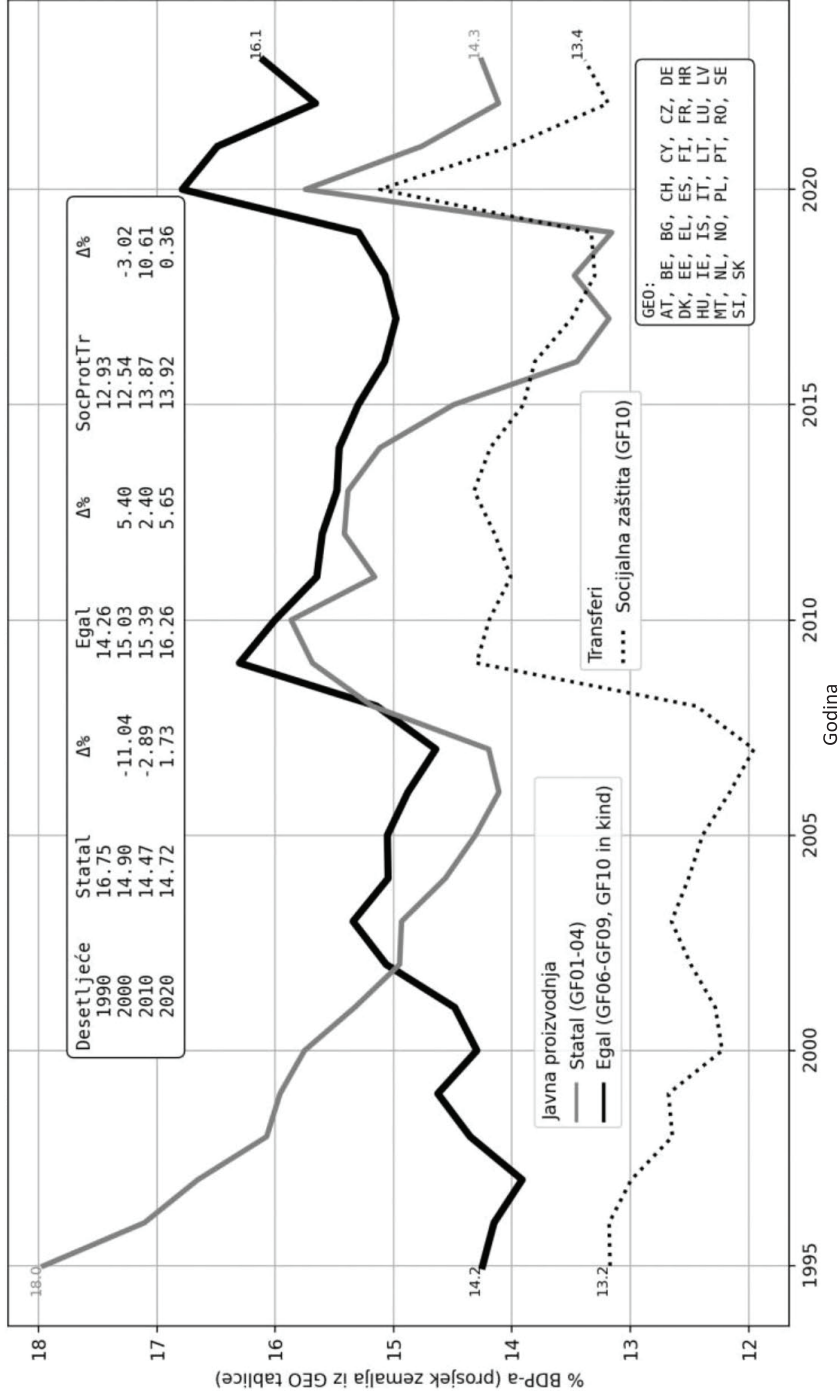
Dinamiku promjena u totalu u svih trideset europskih država vidimo i na linijskim grafovima prosječne vrijednosti agregata po godinama. Tablica prosjeka agregata po desetljećima s relativnom postotnom promjenom nam dodatno pokazuje kako se dinamika pada systemske proizvodnje usporila, dok je dinamika rasta egalitarne proizvodnje relativno stabilna.

Zaključak i pravci daljnjih istraživanja

Neoklasična teorija javnih dobara dominira u promišljanju aktivnosti države. Teorija postulira da se aktivnosti države događaju samo onda kada se neke potrebe zbog neisključivosti i neiscrpivosti proizvoda (javna dobra) ne mogu zadovoljiti tržišno. Mada kolektivno konzumirani sustavi poput vojske, policije i donekle sudstva djelomično zadovoljavaju kriterije koji definiraju javno dobro, najveći javni sustavi, zdravstvo, skrb i obrazovanje ne zadovoljavaju niti osnovne kriterije. Dodatno, neoklasičnim se pristupom za sve javno financirane aktivnosti iz vida ispušta da se radi o proizvodnim sustavima koji su rezultat odluka političkih zajednica da određene potrebe zadovolje planskom proizvodnjom. Državne se aktivnosti takvim pristupom izmješta iz polja političke borbe, njihovo se pokretanje predstavlja kao nužnost samo u slučaju specifičnih karakteristika koje otežavaju individualnu naplatu, dok se uloga novca analitički preskače. Slični se problemi pojavljuju i u etabliranim komparativnim pristupima poput Esping-Andersenova indeksa dekomodifikacije, koji mjeri isključivo transfere novca te tako potpuno zaobilazi javne proizvodnje.

Povijest razvoja javnih sustava i povijest kasnijeg upliva profitne logike pokazuje da su oni rezultat društvenih i političkih borbi čiji rezultat nije unaprijed poznat. Državne aktivnosti zovem javnom proizvodnjom te ih dijelim na egalitarne, systemske i infrastrukturne. Egalitarne javne proizvodnje povećavaju jednakost šansi i ishoda populacije time što su njihovi proizvodi dostupni po kriterijima, a ne po individualnoj kupovnoj moći. Systemska javna proizvodnja (vojska, policija, sudovi) održava društveni poredak, dok infrastrukturna omogućava aktivnosti svih aktera i načina proizvodnje. Svi su oblici javne proizvodnje prisutni od ranih dana civilizacije, no tek u suvremenim državama raste egalitarni dio. Nadovezujući se na literaturu koja borbe za jednakost smješta u period od Francuske revolucije nadalje, pokazujem da selektivnu egalitarnu javnu proizvodnju nalazimo daleko ranije, od antičkih pogrebnih društava, preko aztečkih gradova, do srednjovjekovnih solidarnih bratovština. Time se horizont istraživanja znatno proširuje i oslobađa od preuske identifikacije jednakosti s modernim nacionalnim državama.

Graf 1. Egalitarna i sistemska javna proizvodnja, prosjek 1995. – 2023.

Za razliku od uvriježenih pristupa koji jednakost istražuju kao smanjenje nepoželjnih nejednakosti, ovaj rad zagovara afirmativan zaokret: jednakost se *proizvodi*, te joj kao takvoj treba pristupiti teorijski i empirijski. Transformacijom predmeta istraživanja od nejednakosti prema aktivnoj proizvodnji jednakosti otvara se istraživački horizont koji unutar dosadašnjih analitičkih okvira nije bio dostupan. Analiza društvenog određenja oblika sagledava ciljeve, društvene oblike, stvarne mehanizme i rezultirajuće društvene odnose unutar više načina proizvodnje koji čine kapitalističke društvene formacije. Primjenom analize oblika kojom je Marx za kapitalistički način proizvodnje izveo kapital, robu i eksploataciju, izvodim nove kategorije: egalitarna javna proizvodnja određuje novčani oblik kao egal, društveni oblik proizvoda kao egalitet te uvodi stvarni mehanizam egalitarnosti – izjednačavanje zadovoljenja ciljanih potreba kroz javne sustave u kojima se distribucija odvija po kriterijima, a ne po platežnoj sposobnosti. Time se egalitarnoj javnoj proizvodnji po prvi put pristupa kao zasebnom načinu proizvodnje s vlastitim društvenim oblicima i mehanizmima, a ne kao potrošnji ili redistributivnoj intervenciji.

Konstrukcijom i primjenom novih agregata *egala* i *statala* se pokazuje široka varijabilnost nacionalnih putanja, što upućuje na to da volumeni i kompozicija javne proizvodnje nisu unaprijed do kraja određeni strukturnim zakonitostima kapitalističkih društvenih formacija. Mada države s visokim egalom posjeduju visoki kapacitet egalitarnosti za zadovoljavanje određenih potreba, povećana jednakost i egalitarni društveni karakter zemalja ne može se iščitati isključivo iz monetarnih agregata. Dostupnost javnih proizvoda oblikuju kriteriji i mehanizmi implementacije koji su često pod velikim utjecajem klasnih razlika, neujednačene geografske distribucije te prodora kapitala i njegove profitne logike u javne proizvodne lance, čime se ograničava njihova autonomija. Javni sustavi pritom nose i niz problema, od dodatnih plaćanja kućanstava, do potencijala za segregaciju, kažnjavanje i kontrolu dijelova populacije, koji analizu egalitarnih kapaciteta i ishoda čini još nužnijom.

Za jasniji odnos *egala* i egalitarnosti potrebno je primijeniti analizu društvenih oblika na postojeća istraživanja te se upustiti u nove studije kompozicije sektora i javnih proizvodnih lanaca. Recentna studija zdravstva u gradu Zagrebu pokazala je potrebu da se uz monetarne agregate integriraju i geografska dostupnost, liste čekanja, učestalost profitnih aktera i sukobi interesa javnog kadra (Prug i dr., 2025).

Otvara se nekoliko mogućih istraživačkih pravaca: izrada agregata za OECD i Penn World Table, analiza grupiranja država po kompoziciji i dinamici promjene *egala* i *statala*, pronalaženje izvora podataka za infrastrukturu, kao i istraživanje politika individualnih država s kojima bi se pokušale objasniti promjene agregata. Posljednji pravac može uključiti specifičnost vojnih budžeta kao i ulogu bilo kojeg od niza ranije nabrojanih vanjskih faktora.

Značajan limit javne proizvodnje jednakosti jest da staje na granicama svake pojedinačne države. One reflektiraju ekstremne nejednakosti šansi i ishoda određene lutrijom rođenja u određenoj klasi i državi. Unutar i između kapitalističkih društvenih formacija dominira kapital i pripadajući društveni oblici dominantno ekonomskog, a ne političkog, karaktera. Stanovništvo u bogatijim zemljama ima koristi od uspješnosti domicilnih ekonomija kroz više plaće i životni standard, ali i preko rada migrantske populacije iz manje bogatih zemalja, čiji rad postaje nužan za funkcioniranje javnih proizvodnji bogatih zemalja, posebno zdravstva i skrbi. Ovisnost egalitarnih kapaciteta javne proizvodnje o uspješnosti domicilnih ekonomija i o u znatnoj mjeri strukturalno određenim nejednakostima između kapitalističkih država iziskuje zaseban pravac istraživanja.

Literatura

- Aaerge, R., Langorgen, A., i Lindgren, P. Y. (2024). A European equivalence scale for public in-kind transfers. *The Journal of Economic Inequality*, 22(1), 1–32. <https://doi.org/10.1007/s10888-023-09586-6>
- Alami, I., Alves, C., Bonizzi, B., Kaltenbrunner, A., Koddenbrock, K., Kvangraven, I., i Powell, J. (2023). International financial subordination: A critical research agenda. *Review of International Political Economy*, 30(4), 1360–1386. <https://doi.org/10.1080/09692290.2022.2098359>
- Alvaredo, F., Atkinson, A. B., Blanchet, T., Chancel, L., Estevez Bauluz, L., Fisher-Post, M., ... Yang, L. (2021). *Distributional National Accounts Guidelines Methods and Concepts Used in the World Inequality Database* [PSE Working Paper]. HAL. <https://econpapers.repec.org/paper/halpsewpa/hal-03307584.htm>
- Andersson, R., Turner, L., i Holmqvist, E. (2010). *Contextualising ethnic residential segregation in Sweden: Welfare, housing and migration-related policies*. Institute for Housing and Urban Research, Uppsala University.
- Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Babac, B. (2009). Vrednovanje javnih dobara – O protutočjima i proturječjima hrvatskoga pojma ‘dobara od interesa za Republiku Hrvatsku’. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46(1), 27–70.
- Babić, Z., i Šućur, Z. (2022). The Matthew Effect in Local Welfare Policy in Croatia. *Hrvatska i Komparativna Javna Uprava*, 22(1), 159–186. <https://doi.org/10.31297/hkju.22.1.1>
- Backhouse, R. E. (2005). The Rise of Free Market Economics: Economists and the Role of the State since 1970. U *The Role of Government in the History of Economic Thought: 2005 Supplement* (str. 355–392). Duke University Press Books.
- Backhouse, R. E., Baujard, A., i Nishizawa, T. (Ur.). (2021). *Welfare Theory, Public Action, and Ethical Values: Revisiting the History of Welfare Economics*. Cambridge, United Kingdom ; New York, NY: Cambridge University Press.
- Baldwin, P. (1992). *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State, 1875-1975*. Cambridge University Press.
- Balibar, É. (1975). O temeljnim pojmovima historijskog materijalizma. U R. Kalanj i L. Šifler-Premec (Prev.), *Kako čitati Kapital* (str. 205–312; Od L. Althusser). Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine.
- Barnard, C., i Peers, S. (Ur.). (2020). *European Union law* (Third edition). Oxford: Oxford University Press.
- Barton, I. M. (Ur.). (1989). *Roman Public Buildings* (1st izd.). Exeter: University of Exeter.
- Beck, F. A. G. (1964). *Greek Education 450-350 B.C.* (First Edition). Methuen & Co.
- Beckert, S. (2015). *Empire of Cotton: A Global History* (First Vintage Books edition). New York: Vintage Books.
- Benyovsky, I. (1998). Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima. *Croatica Christiana periodica*, 22(41), 137–160.

- Bhattacharya, T. (2017). Introduction: Mapping Social Reproduction Theory. U T. Bhattacharya (Ur.), *Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression* (str. 1–21). London: Pluto Press.
- Bićanić, I., i Deskar-Škrbić, M. (2018). *Makroekonomika I*. Arhivalitika.
- Blanchet, T., Chancel, L., i Gethin, A. (2022). Why Is Europe More Equal than the United States? Online Appendix. *American Economic Journal: Applied Economics*, 14(4), 480–518. <https://doi.org/10.1257/app.20200703>
- Block, F., i Keller, M. R. (2009). Where do innovations come from? Transformations in the US economy, 1970–2006. *Socio-Economic Review*, 7(3), 459–483. <https://doi.org/10.1093/ser/mwp013>
- Bonner, S. F. (1977). *Education in ancient Rome: From the elder Cato to the younger Pliny*. Berkeley: University of California Press.
- Burns, T. (2024). Marx and the Concept of a Social Formation. *Historical Materialism*. <https://doi.org/10.1163/1569206x-bja10032>
- Bussemeyer, M. R. (2009). From myth to reality: Globalisation and public spending in OECD countries revisited. *European Journal of Political Research*, 48(4), 455–482. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.00838.x>
- Callender, C., i Mason, G. (2017). Does Student Loan Debt Deter Higher Education Participation? New Evidence from England. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 671(1), 20–48. <https://doi.org/10.1177/0002716217696041>
- Cerjan-Letica, G. (2004). Teorija zdravstvene pravednosti i javno-zdravstvena etika. *Revija za sociologiju*, 35(3–4), 205–216.
- Clarke, S. (1991). The State Debate. U *The State Debate* (str. 1–69). Palgrave Macmillan.
- Coote, A., Kasliwal, P., i Percy, A. (2019). *Universal Basic Services: Theory and Practice. A literature review*. London: Institute for Global Prosperity, University College London. https://ubshub.files.wordpress.com/2019/05/ubs_report_online.pdf
- Corak, M. (2013). Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 79–102. <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.79>
- Cordelli, C. (2020). *The Privatized State*. Princeton: Princeton University Press.
- Cordery, D. S. (2003). *British Friendly Societies, 1750-1914*. Palgrave Macmillan.
- Čakardić, A. (2019). *Sablasti tranzicije—Socijalna historija kapitalizma* (Rad i misao). Zagreb: Jesenski i Turk.
- Ćurković, S. (2015a). Teorija države—Uvod. 3k: kapital, klasa, kritika, (2), 7–18.
- Ćurković, S. (2015b). Urednički predgovor. U *Uvod u Marxovu kritiku političke ekonomije* (str. 8–20). Zagreb: Centar za radničke studije.
- Davis, J. M. V., i Mazumder, B. (2026). The Decline in Intergenerational Mobility after 1980. *The Review of Economics and Statistics*, 108(1), 1–15. https://doi.org/10.1162/rest_a_01413
- Davis, M. (2001). *Late Victorian Holocaust: El Nino Famines And the Making of The Thirld World*. Verso. <http://maximumred.blogspot.com/2005/01/mike-davis-on-third-world.html>

- Dikeç, M. (2007). *Badlands of the republic: Space, politics and urban policy*. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Dobrotić, I., i Matković, T. (2023). Understanding territorial inequalities in decentralised welfare systems: Early childhood education and care system expansion in Croatia. *Public Sector Economics*, 47(1), 89–110. <https://doi.org/10.3326/pse.47.1.4>
- Dorling, D. (2017). *The Equality Effect*. New Internationalist.
- ECLAC. (2010). *Time for equality: Closing gaps, opening trails* (33rd Session of ECLAC Izd. LC/G.2432(SES.33/3)). Santiago, Chile: UN, ECLAC. <https://www.cepal.org/en/publications/3190-time-equality-closing-gaps-opening-trails-thirty-third-session-eclac-summary>
- Elbe, I. (2013, listopad). Between Marx, Marxism, and Marxisms – Ways of Reading Marx's Theory. *Viewpoint Magazine*. <https://viewpointmag.com/2013/10/21/between-marx-marxism-and-marxisms-ways-of-reading-marxs-theory/>
- Elton, G. R. (1953). An Early Tudor Poor Law. *The Economic History Review*, 6(1), 55–67. <https://doi.org/10.2307/2591021>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge, UK: Polity Press.
- EU. (2013). *European system of accounts: ESA 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <http://bookshop.europa.eu/uri?target=EUB:NOTICE:KS0213269:EN:HTML>
- European Commission. (2019). *Manual on sources and methods for the compilation of COFOG Statistics: Classification of the Functions of Government (COFOG)*. Luxembourg: Eurostat Publications Office. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-19-010>
- Felipe, J., i McCombie, J. S. L. (2013). *The Aggregate Production Function and the Measurement of Technical Change: Not Even Wrong*. Edward Elgar Publishing.
- Fine, B. (2010). *Theories of Social Capital: Researchers Behaving Badly*. Pluto Press.
- Fineschi, R. (2009). Dialectic of Commodity and Its Exposition: The German Debate in the 1970s—A Personal Survey. U *Re-reading Marx: New Perspectives After the Critical Edition* (str. 50–70). Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Flassbeck, H., i Lapavistas, C. (2015). *Against the Troika: Crisis and Austerity in the Eurozone*. Verso.
- Flora, P., i Heidenheimer, A. J. (1981). *The Development of Welfare States in Europe and America*. Transaction Publishers.
- Frank, T. (1938). *An Economic survey of ancient Rome: Africa, Syria, Greece, Asia Minor* (Sv. 4). Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Freeman, K. J. (1912). *Schools of Hellas: An essay on the practice and theory of ancient Greek education from 600 to 300 B.C* (2d ed; M. J. Rendall, Ur.). London: Macmillan. <https://archive.org/details/schoolsofhellase00freeuoft>
- Gabor, D. (2021). The Wall Street Consensus. *Development and Change*, 52(3), 429–459. <https://doi.org/10.1111/dech.12645>
- Galkina Cleary, E., Jackson, M. J., Zhou, E. W., i Ledley, F. D. (2023). Comparison of Research Spending on New Drug Approvals by the National Institutes of Health vs the Pharmaceutical Industry, 2010-2019. *JAMA Health Forum*, 4(4), e230511. <https://doi.org/10.1001/jamahealthforum.2023.0511>

- Gerstenberger, H. (2009). *Impersonal Power: History and Theory of the Bourgeois State* (D. Fernbach, Prev.). Chicago: Haymarket Books.
- Gough, I. (1979). *The political economy of the welfare state*. London: Macmillan.
- Graeber, D., i Wengrow, D. (2021). Hiding in Plain Sight The indigenous origins of social housing and democracy in the Americas. U *The Dawn of Everything A New History of Humanity* (str. 328–358). New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Haldon, J. (2022). Mode of production. U B. Skeggs, S. R. Farris, A. Toscano, i S. Bromberg (Ur.), *The SAGE handbook of Marxism* (str. 24–44). Los Angeles: SAGE Reference.
- Handler, J. F. (2004). *Social Citizenship and Workfare in the United States and Western Europe: The Paradox of Inclusion*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511522338>
- Heinrich, M. (2004). The Relevance and Irrelevance of Marxian Economics. *New School Economic Review*, 1(1), 54–58.
- Heinrich, M. (2009). Reconstruction or Deconstruction? Methodological Controversies about Value and Capital, and New Insights from the Critical Edition. U R. Bellofiore i R. Fineschi (Ur.), *Re-reading Marx: New Perspectives After the Critical Edition* (str. 72–98). Palgrave Macmillan.
- Heinrich, M. (2014). Novac i kredit u kritici političke ekonomije (Z. Veselinović, Prev.). *3k: kapital, klasa, kritika*, (1), 39–51. (Original work published 2003)
- Heinrich, M. (2014). Novac i kredit u kritici političke ekonomiji. *3k: kapital, klasa, kritika*, (1), 39–52.
- Heinrich, M. (2015). *Uvod u Marxovu kritiku političke ekonomije* (S. Ćurković i A. Sućeska, Prev.). Zagreb: Centar za radničke studije.
- Heinrich, M. (2016). The “Capital “ after the MEGA: Discontinuities, Interruptions and New Beginnings. *Crisis and Critique*, 3(3), 92–138.
- Heinrich, M. (2021). *How to Read Marx's Capital: Commentary and Explanations on the Beginning Chapters*.
- Heinrich, M. (2025). Debating The Science of Value. My Response to the Discusants. *Etica & Politica*, XXVII(1), 339–348. <https://doi.org/10.13137/1825-5167/37183>
- Helm, D. (2011). The sustainable borders of the state. *Oxford Review of Economic Policy*, 27(4), 517–535.
- Hess, D. B., Tammaru, T., i van Ham, M. (2018). Lessons Learned from a Pan-European Study of Large Housing Estates: Origin, Trajectories of Change and Future Prospects. U D. B. Hess, T. Tammaru, i M. van Ham (Ur.), *Housing Estates in Europe: Poverty, Ethnic Segregation and Policy Challenges* (str. 3–31). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92813-5_1
- Hodgson, G. M. (2014). What is capital? Economists and sociologists have changed its meaning: should it be changed back? *Cambridge Journal of Economics*, 38(5), 1063–1086. <https://doi.org/10.1093/cje/beu013>
- Holloway, J., i Picciotto, S. (1978). Introduction: Towards a Materialist Theory of the State. U J. Holloway i S. Picciotto (Ur.), *State and Capital: A Marxist Debate* (str. 1–31). Edward Arnold.

- Hunter, R., Khachaturian, R., i Nanopoulos, E. (Ur.). (2023). *Marxism and the Capitalist State: Towards a New Debate*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Inchauste, G., i Rubil, I. (2017). *The distributional impact of taxes and social spending in Croatia* (Policy Research Working Paper Series Izd. 8203). The World Bank. <https://econpapers.repec.org/paper/wbkwbrwps/8203.htm>
- Johnstone, S. (2014). A New History of Libraries and Books in the Hellenistic Period. *Classical Antiquity*, 33(2), 347–393. <https://doi.org/10.1525/ca.2014.33.2.347>
- Joumard, I., Pisu, M., i Bloch, D. (2013). Tackling income inequality: The role of taxes and transfers. *OECD Journal: Economic Studies*, 2012(1), 37–70. https://doi.org/https://doi.org/10.1787/eco_studies-2012-5k95xd6l65lt
- Jug, J. (2005). Pravni status općih dobara. U *Nekretnine u pravnom prometu—2005*. Inženjerski biro d.d.
- Kesner-Škreb, M. (1993). Javna dobra. *Financijska praksa*, 17(3), 295–297.
- King, J. E. (2012). *The Microfoundations Delusion: Metaphor and Dogma in the History of Macroeconomics*. Cheltenham; Northampton, MA: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Koch, M. (2022). Social Policy Without Growth: Moving Towards Sustainable Welfare States. *Social Policy and Society*, 21(3), 447–459. <https://doi.org/10.1017/S1474746421000361>
- Kontokosta, A. H. (2019). Building the Thermae Agrippae: Private Life, Public Space, and the Politics of Bathing in Early Imperial Rome. *American Journal of Archaeology*, 123(1), 45–77. <https://doi.org/10.3764/aja.123.1.0045>
- Korpi, W., i Palme, J. (1998). The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661–687. <https://doi.org/10.2307/2657333>
- Kraus, R. G. (2001). *Recreation and leisure in modern society* (6th ed). Boston: Jones and Bartlett Publishers.
- Lapavistas, C. (2004). *Social Foundations of Markets, Money and Credit*. Routledge.
- Leonard, P. (1983). Restrukturisanje države blagostanja. *Marksizam u svetu*, (11), 87–102. (Original work published 1979)
- Linebaugh, P. (2002). *The Many-Headed Hydra: The Hidden History of the Revolutionary Atlantic*. Verso.
- Llena-Nozal, A., Fernández, R., i Kups, S. (2022). *Provision of social services in EU countries: Reform of the national framework for the provision of social services in Spain* (OECD Social, Employment and Migration Working Papers Izd. 276). <https://doi.org/10.1787/ba4fbaf2-en>
- Locatelli, R. (2019). *Reframing Education as a Public and Common Good: Enhancing Democratic Governance*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Lustig, N. (2022). Introduction. U N. Lustig (Ur.), *Commitment to equity handbook Volume 1 Fiscal incidence analysis: Methodology, implementation, and applications* (2nd izd., str. Ixvii). Washington, DC: Brookings Institution. <https://www.gbv.de/dms/zbw/1854431234.pdf>
- Malkin, J., i Wildavsky, A. (1991). Why the Traditional Distinction between Public and Private Goods Should be Abandoned. *Journal of Theoretical Politics*, 3(4), 355–378. <https://doi.org/10.1177/0951692891003004001>

- Mandel, E. (1986). In Defence of Socialist Planning. *New Left Review*, (159), 5–37.
- Marx, K. (1974). *Dela—Kapital I. Kritika političke ekonomije* (M. Pijade i R. Čolaković, Prev.). Beograd: Prosveta. (Original work published 1872)
- Marx, K. (1974). *Dela—Kapital III. Kritika političke ekonomije* (M. Pijade, Prev.). Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta : Prosveta. (Original work published 1865)
- Marx, K. (1977). *Rezultati neposrednog procesa proizvodnje* (V. Pilić i J. Brkić, Prev.). Beograd: Izdavački centar Komunist. (Original work published 1864)
- Marx, K. (1979). *Dela—Osnovi kritike političke ekonomije (Ekonomski rukopisi 1857-1859) 1* (M. Pijade i R. Čolaković, Prev.). Beograd: Prosveta. (Original work published 1857)
- Marx, K. (2010). *Collected Works: 1857-1861*. London: Lawrence & Wishart Ltd. (Original work published 1857)
- Marx, K. (2010). Economic Manuscript of 1861-63, Notebooks 1-7. U *Collected Works: Marx 1861-3* (Sv. 30). London: Lawrence & Wishart. (Original work published 1861)
- Matković, T., Visser, M., Stropnik, N., i Stropnik, C. (2020). *Kako do vrtića za sve? Mogućnosti financiranja sustava ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. UNICEF.
- Mazzucato, M. (2024). Governing the economics of the common good: From correcting market failures to shaping collective goals. *Journal of Economic Policy Reform*, 27(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/17487870.2023.2280969>
- McMahon, D. M. (2023). *Equality: The history of an elusive idea* (First edition). New York: Basic Books.
- Medema, S. G. (2003). The Economic Role of Government in the History of Economic Thought. U *A companion to the history of economic thought* (str. 428–444). Malden, MA: Blackwell.
- Medema, S. G. (2009). *The hesitant hand: Taming self-interest in the history of economic ideas*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Milanović, B. (2011). *The Haves and the Have-Nots: A Brief and Idiosyncratic History of Global Inequality*. New York: Basic Books.
- Milanović, B. (2016). *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. London: Belknap Press.
- Milios, J., Dimoulis, D., i Economakis, G. (2002). *Karl Marx and the Classics: An Essay on Value Crises and the Capitalist Mode of Production*. Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate.
- Murray, J. M. (2005). *Bruges, Cradle of Capitalism, 1280–1390* (Reissue edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Murray, P. (1988). *Marx's theory of scientific knowledge*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International.
- Murray, P. (1993). The Necessity of Money: How Hegel Helped Marx Surpass Ricardo's Theory of Value. U F. Moseley (Ur.), *Marx's Method in Capital: A Re-Examination* (str. 37–62). New Jersey, USA: Humanities Press.
- Murray, P. (2016). *The Mismeasure of Wealth: Essays on Marx and Social Form*. Leiden ; Boston: Brill.

- Narayan, A., van der Weide, R., Cojocaru, A., Lakner, C., Redaelli, S., Mahler, D., ... Thewissen, S. (2018). *Fair Progress? : Economic Mobility Across Generations Around the World*.
- Neergaard, U., Szyszczak, E., Van De Gronden, J. W., i Krajewski, M. (Ur.). (2013). *Social Services of General Interest in the EU*. The Hague, The Netherlands: T. M. C. Asser Press. <https://doi.org/10.1007/978-90-6704-876-7>
- Nguyen, N. T. V., i Rubil, I. (2021). Fiscal Policies, Inequality, and Poverty in Croatia. *Radni Materijali EIZ-a*, (4), 3–62.
- NLR Editors. (1970). Introduction to Della Volpe. *New Left Review*, (59), 97–100.
- O'Connor, J. (2001). *The fiscal crisis of the state*. Transaction Publishers.
- OECD. (2021). *Bringing Household Services Out of the Shadows: Formalising Non-Care Work in and Around the House*. OECD. <https://doi.org/10.1787/fbea8f6e-en>
- OECD. (2023). *Government at a Glance 2023*. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd-ilibrary.org/governance/government-at-a-glance-2023_3d5c5d31-en
- OECD. (2025). *Education at a Glance 2025: OECD Indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>
- OECD, i European Commission. (2024). *Health at a Glance: Europe 2024*. OECD. <https://doi.org/10.1787/b3704e14-en>
- Offe, C., i Keane, J. (1984). *Contradictions of the welfare state*. Hutchinson.
- Oreopoulos, P., i Salvanes, K. G. (2011). Priceless: The Nonpecuniary Benefits of Schooling. *Journal of Economic Perspectives*, 25(1), 159–184. <https://doi.org/10.1257/jep.25.1.159>
- Pasinetti, L. L., Fisher, F. M., Felipe, J., McCombie, J. S. L., i Greenfield, R. L. (2003). Cambridge Capital Controversies. *The Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 227–232.
- Pérez de Arce, R. (2018). *City of play: An architectural and urban history of recreation and leisure*. London, UK: Bloomsbury Visual Arts, Bloomsbury Publishing Plc.
- Petak, Z. (2001). *Javna dobra i političko odlučivanje*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology*. London: Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- Piketty, T. (2022). *A Brief History of Equality*. Harvard University Press.
- Piketty, T. (2024). *Nature, culture, and inequality: A comparative and historical perspective* (W. Wood, Prev.). New York: Other Press.
- Piven i Cloward. (1972). *Regulating the poor: The functions of public welfare*. New York: Vintage books.
- Prosser, T. (2005). *The Limits of Competition Law: Markets and Public Services*. Oxford: Oxford University Press.
- Proud, S., Gittins, P., i Vassilev, G. (2016). *National Accounts articles, Methodological improvements to National Accounts for Blue Book 2016: Market/non-market output (P.131/P.132) and social transfers in kind (D.631/D.632) for government—Office for National Statistics*. London: ONS. <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/uksectoraccounts/methodologies/nationalaccountsarticlesmethodologicalimprovementstonationalaccountsforbluebook2016marketnonmarketoutputp-131p132andsocialtransfersinkindd631d632forgovernment>

- Prug, T. (2014). Ka nacrtu razvojno-egalitarne znanosti. U M. Kostanić (Ur.), *Dva desetljeća poslije kraja socijalizma* (str. 322–387). Zagreb: Centar za radničke studije (CRS).
- Prug, T. (2022). Marxova analiza društvenih oblika i ekonomska sociologija. *Revija za sociologiju*, 52(1), 87–113. <https://doi.org/10.5613/rzs.52.1.4>
- Prug, T. (2023). Uloga određenih apstrakcija i društvenih oblika u analizi proizvodnje bogatstva. *3k: kapital, klasa, kritika*, (7), 134–174.
- Prug, T., i Bilić, P. (2024). Unlocking public infrastructures? State aid and the common European data space. *European Journal of Communication*, 39(6), 556–568. <https://doi.org/10.1177/02673231241290675>
- Prug, T., Vočanec, D., Lončarek, K., Vajagić, M., Perkov, K., Truta, T., Buble, T., Radović, T. (2025). *Mapiranje profitnog i javnog zdravstva u Gradu Zagrebu: Inicijalno izvješće i polazna analiza*. Zagreb: CMS. <https://www.cms.hr/publikacija/mapiranje-profitnog-i-javnog-zdravstva-u-gradu-zagrebu-inicijalno-izvjesce-i-polazna-analiza/>
- Prug, T., i Žitko, M. (2024). Social Forms Beyond Value: Public Wealth and Its Contradictions. *Critical Sociology*, 50(4–5), 657–672. <https://doi.org/10.1177/08969205231215235>
- Puljiz, V. (1995). Mutualizam ili organizacije uzajamne pomoći. *Revija za socijalnu politiku*, 2(2), 163–167. <https://doi.org/10.3935/rsp.v2i2.534>
- Reuten, G., i Williams, M. (1989). *Value Form and the State: The Tendencies of Accumulation and the Determination of Economic Policy in Capitalist Society*. London; New York: Routledge.
- Rhodes, P. J. (2013). The Organization of Athenian Public Finance. *Greece & Rome*, 60(2), 203–231.
- Riley, D. (2017). Bourdieu's Class Theory. *Catalyst*, 1(2). <https://catalyst-journal.com/vol1/no2/bourdieu-class-theory-riley>
- Rubin, I. I. (1978). *Ogledi o Marxovoj teoriji vrijednosti i "Odgovor kritičarima"*. Zagreb: Stvarnost. (Original work published 1928)
- Sayer, D. (1979). *Marx's Method: Ideology, Science and Critique in "Capital"*. Sussex, UK: The Harvester Press.
- Sekera, J. (2014, srpanj 9). Re-thinking the Definition of "Public Goods". <https://rwer.wordpress.com/2014/07/09/re-thinking-the-definition-of-public-goods/>
- Sen, A. (2009). *The Idea of Justice*. Cambridge, Mass: The Belknap Press.
- Shaikh, A. M., i Tonak, E. A. (2000). The Rise and Fall of the U.S. Welfare State. U *Political Economy and Contemporary Capitalism* (str. 247–265). Routledge.
- Sibley, M. (2007). The Pre-Ottoman Public Baths of Damascus and Their Survival into the 21 St Century: An Analytical Survey. *Journal of Architectural and Planning Research*, 24(4), 271–288.
- Sigerist, H. E. (1999). From Bismarck to Beveridge: Developments and trends in social security legislation. *Journal of Public Health Policy*, 20(4), 474–496. <https://doi.org/10.2307/3343133>
- Smith, T. (1997a). Marx's Theory of Social Forms and Lakatos's Methodology of Scientific Research Programs. U F. Moseley i M. Campbell (Ur.), *New investigations of Marx's method* (str. 176–198). Humanities Press.

- Smith, T. (1997b). *Marx's Theory of Social Forms and Lakatos's Methodology of Scientific Research Programs*. Academia.edu. https://www.academia.edu/12000240/Marxs_Theory_of_Social_Forms_and_Lakatos_Methodology_of_Scientific_ResearchPROGRAMS
- Smith, T. (2024, lipanj 24). Review of Marxism and the Capitalist State: Towards a New Debate. *Marx & Philosophy Review of Books*. https://marxandphilosophy.org.uk/reviews/21552_marxism-and-the-capitalist-state-towards-a-new-debate-by-rob-hunter-rafael-khachaturian-and-eva-nanopoulos-eds-reviewed-by-tony-smith/
- Stanzer, D. (2024). *Mjerenje hrvatske znanosti*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Stephens, J. D. (2022). Chapter 40 The Social Rights of Citizenship. U D. Béland, K. J. Morgan, H. Obinger, i C. Pierson (Ur.), *The Oxford Handbook of the Welfare State* (2nd edition, str. 701–716). Oxford, United Kingdom ; New York, NY: Oxford University Press.
- Stewart, E., Dodworth, K., i Ercia, A. (2022). The everyday work of hospital campaigns: Public knowledge and activism in the UK's national health services. U J. Crane i J. Hand (Ur.), *Posters, protests, and prescriptions: Cultural histories of the National Health Service in Britain*. Manchester (UK): Manchester University Press. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK593782/>
- Streeck, W. (2019). Progressive Regression. *New Left Review*, (118), 117–139.
- Sturn, R. (2010). 'Public goods' before Samuelson: Interwar Finanzwissenschaft and Musgrave's synthesis. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 17(2), 279–312. <https://doi.org/10.1080/09672560903320084>
- Therborn, G. (1983). The Working Class and the Welfare State, A Historical-Analytical Overview and A Little Swedish Monograph. *Papers on Labour History*, 1–75.
- Therborn, G. (Ur.). (2006). Meaning, Mechanisms, Patterns, and Forces: An Introduction. U *Inequalities of the world* (str. 1–60). London: Verso.
- Thompson, E. P. (1963). *The Making of the English Working Class*. IICA.
- Toscano, A. (2014). Materialism without matter: Abstraction, absence and social form. *Textual Practice*, 28(7), 1221–1240. <https://doi.org/10.1080/0950236X.2014.965901>
- Varoufakis, Y. (1998). *Foundations of Economics: A Beginner's Companion* (1. izd.). Routledge.
- Varoufakis, Y., Halevi, J., i Theocarakis, N. J. (2011). *Modern Political Economics: Making Sense of the Post-2008 World* (1. izd.). Routledge.
- Verdugo, G. (2011). Public Housing and Residential Segregation of Immigrants in France, 1968-1999. *Population (English Edition, 2002-)*, 66(1), 169–193.
- Vogel, L. (2015). Još jednom o kućanskom radu (K. Hrga, Prev.). *Slobodni Filozofski*. <https://slobodnifilozofski.com/2015/05/lise-vogel-jos-jednom-o-kucanskom-radu.html>
- Waring, M. (1999). *Counting for Nothing: What Men Value and What Women Are Worth* (2nd izd.). University of Toronto Press.
- Weale, A. (1990). Equality, Social Solidarity, and the Welfare State. *Ethics*, 100(3), 473–488.

- Weeks, J. (1989). *A Critique of Neoclassical Macroeconomics*. London: Palgrave Macmillan.
- Wei, X., i Heinrich, M. (2011). The Interpretation of Capital: An Interview with Michael Heinrich. *World Review of Political Economy*, 2(4), 708–728.
- Wild, C., Sehic, O., Schmidt, L., i Fabian, D. (2025). Public contributions to R&D of medical innovations: A framework for analysis. *Health Policy*, 152, 105235. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2024.105235>
- Wilkinson, R., i Pickett, K. (2010). *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*. Penguin.
- Zovak, K. (2017). Teorija i praksa radničkog samoupravljanja u Jugoslaviji – kritički pogled. *3k: kapital, klasa, kritika*, (4), 123–175.
- Žitko, M. (2020). “Socijalistička robna proizvodnja” i recepcija Kapitala u Jugoslaviji. *3k: kapital, klasa, kritika*, (6), 155–200.